

<https://doi.org/10.15388/VUIFSMD.2022.4>

LIETUVOS IR ITALIJOS EKONOMINIAI SANTYKIAI TARP DVIEJŲ PASAULINIŲ KARŲ: POKYČIAI IR TENDENCIJOS

Rugilė Užusėnaitė

SANTRAUKA. Straipsnyje siekiama aptarti Lietuvos ir Italijos ekonominį bendradarbiavimą tarpukariu ir išskirti nagrinėjamų santykių ypatumus. Aptariamų šalių ekonominis bendradarbiavimas suprantamas kaip įvairių prekių ir produktų mainai – analizuojami eksporto ir importo duomenys. Lietuvos ir Italijos ekonominio bendradarbiavimo pasyvumą ankstyvojoje stadijoje užbaigė 1927 m. pasirašyta Lietuvos ir Italijos prekybos sutartis, garantavusi didžiausio palankumo principo taikymą prekyboje. Pasirašius šią sutartį, abiejų šalių prekyba iki 1935 m., išskyrus tam tikras išimtis, augo. Kita vertus, Lietuva iki 1939 m. turėjo neigiamą prekybos su Italija balansą, o abiejų šalių prekybos apyvarta niekada nebuvo pasiekusi daugiau negu 3 proc. visos Lietuvos užsienio prekybos apyvartos. Tolesnes prekybos perspektyvas nutraukė Antrasis pasaulinis karas.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Lietuva ir Italija, užsienio prekyba, ekonominis bendradarbiavimas, eksportas ir importas, prekybos sutartis.

Lithuania and Italy Economic Relations in the Interwar Period: Changes and Tendencies

SUMMARY. The aim of this article is to study the economic cooperation between Lithuania and Italy during the interwar period and to see the peculiarities of the relations under discussion. The economic cooperation of the countries in question is understood here as the exchange of various goods and products – export and import data are analysed. The passivity of Lithuania and Italy economic cooperation ended at an early stage by the Lithuanian–Italian trade agreement signed in 1927, which guaranteed the application of the most favourable trade. Thanks to this agreement Lithuania and Italy export and import with certain exceptions had an upward trend until 1935. On the other hand, Lithuania had a negative trade balance with Italy until 1939 and the trade turnover of both countries had never reached more than 3 percent of Lithuania's total foreign trade turnover. Further trade prospects were interrupted by the Second World War.

KEYWORDS: Lithuania and Italy, foreign trade, economic cooperation, export and import, trade agreement.

Šiame darbe analizuojami Lietuvos ir Italijos ekonominiai santykiai ir jų raiška tarpukario kontekste. Ekonominis aptariamų šalių bendradarbiavimas čia suprantamas kaip įvairių prekių ir produktų mainai – analizuojami eksporto ir importo duomenys. Šių prekybos mastų nuolatinė kaita analizuojama per ekonominius ar politinius aptariamų valstybių

vidaus ar globalius iššūkius ir jų įveikimo būdus. Ekonominį bendradarbiavimą stipriai veikė muitų sistema, protekcionistinės valstybių politikos, turinčios tiesioginės įtakos prekių importo ir eksporto mastams. Žvelgti į Lietuvos ir Italijos tarpusavio ekonominį bendradarbiavimą turime ir per dinamiškumo prizmę – dvišaliai santykiai yra nuolat kintantis, daugiasluoksnis reiškinys, kurio tiesiogiai, be šalia einančių komponentų, beveik neįmanoma suvokti. Pavyzdžiui, svarbu ne tik natūralūs šalių ištekliai ar galimybės, bet ir klimato sąlygos (tarkim, kylantys nederliai, turintys įtakos gaunamos produkcijos kiekiui) ar net geografinės sąlygos; taip pat istorinės sąlygos, lėmusios valstybių ekonominę orientaciją į vienas ar kitas valstybes (pavyzdžiui, Lietuvos požiūris į Vokietiją ar Didžiąją Britaniją) ir iš to kylantis noras daugiau eksploatuoti jau esamas mainų galimybes. Būtent dėl šios priežasties kartais nesąmoningai užmiršamos valstybės, su kuriomis ekonominis bendradarbiavimas vyko, tačiau daug mažesniais mastais. Taigi šiame darbe dėmesys koncentruojamas į Lietuvos ir Italijos valstybių siekius sudaryti sau palankią ir pragmatišką mainų politiką. Tokių galimybių atsivėrė pasirašius dvišalius susitarimus, kuriais nustatytos tarpusavio ekonominio bendradarbiavimo kryptys ir sąlygos.

Tyrimo aktualumas. XX a. pr. Lietuvos ekonominio bendradarbiavimo problematika yra sulaukusi nemažo Lietuvos mokslininkų susidomėjimo. Jau atlikti Lietuvos ekonominių santykių su užsienio valstybėmis tyrimai¹ praplečia aptariamą temą istorinį lauką, tačiau nuošalyje paliekamos valstybės, su kuriomis prekybiniai mainai nebuvo tokie intensyvūs. Istorikų tyrimų koncentravimosi į Lietuvos ekonominių santykių su Rytų ar Vakarų Europos valstybėmis atveju turime gana siaurą ir fragmentišką Lietuvos tarptautinio ekonominio bendradarbiavimo su kitomis užsienio valstybėmis vaizdą. Visiškai netyrinėtas Lietuvos ir Italijos ekonominis bendradarbiavimas tarpukariu papildoma kitų istorikų darbus ir atveria platesnį Lietuvos tarptautinio bendradarbiavimo ekonomikos srityje akiratį, leidžia istorikams daryti konkretesnes išvadas šia tema ir paneigia plačiojoje visuomenėje nusistovėjusį požiūrį, kad ekonomiškai bendradarbiauta tik su keletu valstybių. Be to, Lietuvos ir Italijos ekonominio bendradarbiavimo tyrimas šiandien skatina iš naujo permąstyti 1918 m. susikūrusios valstybės iššūkius ir jos raidą. Darbe naudojami aprašomasis ir lyginamasis metodai.

Tyrimo tikslas. Darbo objektas – Lietuvos ir Italijos ekonominio bendradarbiavimo raiška ir prekybinių santykių pokyčiai tarpukariu. Darbo tikslas – ištirti Lietuvos ir Italijos valstybių ekonominį bendradarbiavimą tarpukariu ir išskirti aptariamų santykių ypatybes. Uždaviniai: 1) išnagrinėti Lietuvos ir Italijos požiūrį į galimą tarpusavio prekybą ir šalių startines pozicijas dvišalių santykių užmezgimo kontekste; 2) išanalizuoti Lietuvos ir Italijos prekybinių sutarčių ir susitarimų turinį ir jų įtaką tolesniam šalių tarpusavio ekonominiam bendradarbiavimui; 3) ištirti Lietuvos ir Italijos prekybinių santykių

1 G. Vaskela, 1998; D. Cesevičius, 1995; P. Žostautaitė, 1992; P. Žostautaitė, 1990; J. Žukas, 2012; J. Žukas, 2010 ir kt.

kių kaitą ir ją lėmusias priežastis, išvelgti dėsningumus; 4) įvardyti pagrindines Lietuvos ir Italijos prekybiniuose mainuose dalyvavusias prekes ir jų mastus.

Šaltiniai ir istoriografija. Siekiant išanalizuoti ekonominį aptariamų valstybių bendradarbiavimą, pasitelktas Užsienio reikalų ministerijos 383 fondas, esantis Lietuvos centriniame valstybės archyve. Šio fondo 7 apraše pateikti pranešimai, ataskaitos, atsiminimai apie Lietuvos užsienio politiką, susirašinėjimai su Lietuvos atstovybe Italijoje suteikė galimybę išanalizuoti Lietuvos ir Italijos ekonominio bendradarbiavimo kryptis ir jų kaitą, suvokti abiejų valstybių iššūkius prekybinių sutarčių sudarymo ir įgyvendinimo kontekste, papildyti darbą išskirtiniais ir lietuviškoje spaudoje neminimais faktais ir įvykiais apie Lietuvos ir Italijos dvišalių santykių raidą.

Su Lietuvos ir Italijos prekybinių sutarčių tekstu leido susipažinti aktyvaus tarpukario veikėjo, dirbusio Lietuvos užsienio reikalų ministerijoje, Prano Dailidės spaudai parengtas rinkinys „Lietuvos sutartys su svetimomis valstybėmis“. Pirmame šio rinkinio tome autorius pateikia 1927 m. Lietuvos ir Italijos sutarties turinį, antrame tome skelbiamas aptariamų valstybių 1936 m. susitarimo turinys².

Pagrindinis statistinės medžiagos rinkėjas ir saugotojas Lietuvoje – Lietuvos statistikos departamentas – statistinę medžiagą pateikia „Lietuvos statistikos metraščio“ pridedant „Lietuvos užsienio prekybą“³. Maždaug kas dvejus metus leistas tarpukario prekybos statistikos leidinys sudarė galimybę palyginti Lietuvos ir Italijos ekonominių santykių raidą pamečiui ir susipažinti su prekybiniuose mainuose dalyvavusiomis prekėmis ir jų mastais. Leidinys „Lietuvos banko biuletenis“ leido užglaistyti statistikos spragas ir susipažinti su niekur kitur neskelbiama statistine medžiaga apie eksporto ir importo apimtis, plačiau pakomentavo Lietuvos ir Italijos ekonominių santykių kaitą ir leido ją palyginti kitų užsienio valstybių kontekste. 1923–1939 m. Lietuvos ir Italijos importo ir eksporto mastų statistiką leido išanalizuoti mėnesinis „Statistikos biuletenis“⁴. Remiantis šiuo leidiniu, išanalizuotas ankstyvasis Lietuvos ir Italijos prekybinių santykių periodas, taip pat susipažinta su trūkstama Lietuvos ir Italijos prekybinių santykių statistine medžiaga.

Periodinis leidinys „Tautos ūkis“ padėjo susidaryti bendrą Lietuvos ir pasaulio tarpukario politinės ir ekonominės padėties vaizdą, susipažinti su aptariamų valstybių ekonominių santykių apžvalga, keliamais užsienio prekybos politikos klausimais, Lietuvos požiūriu į Lietuvos ir Italijos ekonominių santykių raidą. „Tautos ūkis“ pradėtas leisti tik nuo 1930 m., taigi aptarta informacija 1923–1928 m. laikotarpiu studijuota leidinyje „Lietuvos ūkis“.

Rašant darbą, pasitelkti ir kiti periodinės spaudos leidiniai, visų pirma, dienraščiai, kurių padieniui pateikiama informacija papildė atliekamą tyrimą konkrečiais faktais, datomis, įvykiais.

2 P. Dailidė, 1930; P. Dailidė, 1939.

3 *Lietuvos užsienio prekyba (1924–1938)*, Kaunas: Centrinis statistikos biuras, 1925–1939.

4 *Statistikos biuletenis (1923–1939)*, Kaunas: Centrinis statistikos biuras, 1923–1940.

Darbe neapsieita be istoriografinės medžiagos. Bendrąjį požiūrį į Lietuvos ekonominius santykius su užsienio valstybėmis pateikia istorikė Regina Žepkaitė⁵, Dalia Bukelevičiūtė⁶. Istorikų pateikti tyrimai supažindina su Lietuvos tarptautine padėtimi, jos užsienio politika. Vis dėlto tyrimai, kuriuose analizuojamas Lietuvos ir Italijos bendradarbiavimo kryptys, nėra išsamūs. Išskirtina tik kolektyvinė monografija „Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940“⁷, kurioje aptariama Lietuvos užsienio reikalų ministrų veikla tarpukariu. Tyrinėjant ministrų biografijas, pateikta nemažai įdomios ir šiam darbui naudingos medžiagos apie Lietuvos ir Italijos prekybinius santykius. Ypač naudingas Audronės Veilentienės straipsnis apie Valdemarą Vytautą Čarneckį. Straipsnyje daug dėmesio skirta šio politikos veiklai gerinant Lietuvos ir Italijos dvišalius santykius apžvelgti, aptariamos 1927 m. šalių prekybos sutarties sudarymo sąlygos.

Analizuojant Lietuvos ir Italijos ekonominius santykius remtasi ekonomisto Vincento Lukoševičiaus sudaryta Petro Šalčiaus rinktine „Raštai. Lietuvos prekybos istorija“⁸. Šis veikalas, kaip ir Gedimino Vaskelos monografija⁹, leido giliau pažvelgti į Lietuvos užsienio prekybos raidą tarpukariu, įvertinti muitų reikšmę Lietuvos ir Italijos prekybinių santykių raidai. Minėtina ir Domo Cesevičiaus monografija¹⁰, kurioje aptariama tarpukario Lietuvos ekonominė politika, jos kryptys ir tendencijos. Tyrėjas akcentuoja prekybos sutarčių sudarymo svarbą, nagrinėja Lietuvos užsienio politikos iššūkius ir problemas pasaulinės ekonominės krizės metu, analizuoja Klaipėdos uosto indėlį į Lietuvos užsienio prekybos politiką. Klaipėdos kraštą ir jo pramonę taip pat nagrinėjo Petronėlė Žostautaitė¹¹ ir Julius Žukas¹².

Diplomato Vytauto Žalio monografijoje¹³ atskleidžiamos Lietuvos diplomatijos realijos tarpukariu. Autoriaus dirbamas darbas suteikė galimybę plačiau susipažinti su Lietuvos iššūkiais diplomatiniam lauke, plačiau suvokti kitų valstybių įtaką Lietuvos vidaus ir užsienio politikos kryptims. V. Žalys išskiria Lietuvos ir Italijos politinio bendradarbiavimo taškus, atskleidžia fašizmo įtaką abiejų šalių dvišaliam bendradarbiavimui. Valstybių dvišalį bendradarbiavimą diplomatijos ir ekonomikos srityse taip pat nagrinėjo Giulio Prigioni¹⁴.

Chronologija. Pradinė chronologinė riba – 1923 m. Galutinė chronologinė riba žymi 1939 m. rugsėjį. Į tyrimą įtrauktas Klaipėdos kraštas, kurio pramonės produkcija

5 R. Žepkaitė, 1986.

6 D. Bukelevičiūtė, 2010.

7 *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*, 1999.

8 Šalčius P., 1998.

9 G. Vaskela, 1998.

10 D. Cesevičius, 1995.

11 P. Žostautaitė, 1992; P. Žostautaitė, 1990.

12 J. Žukas, 2012; J. Žukas, 2010.

13 V. Žalys, 2007.

14 G. Prigioni, 2015.

sudarė stambią Lietuvos eksporto dalį, o Klaipėdos uostas naudotas prekybiniais mai-
nams. Į tiriamąją imtį neįtrauktas Vilniaus kraštas, nes jis tarpukariu nebuvo Lietuvos
valstybės sudėtinė dalis.

1. Lietuvos ir Italijos ekonominių santykių pradžia

1.1. Skirtingos startinės pozicijos: Lietuvos ir Italijos vidaus politikos netolygumai 3-iojo dešimtmečio I pusėje

Lietuvos ir Italijos dvišaliai santykiai ėmė megztis XX a. 2–3 deš. sandūroje. Šių
santykių sėkmė turėjo lemti tolesnį valstybių bendradarbiavimą ir kitose srityse, visų
pirma, ekonominėje plotmėje, tačiau Lietuvos ir Italijos bendradarbiavimui įtakos tu-
rėjo daugelis veiksnių. Visų pirma, šios valstybės neturėjo bendros sienos, jų politinis
ir ekonominis svoris Europoje nebuvo vienodas. Istorikė Dalia Bukelevičiūtė teigia, kad
Lietuva tarpukariu geopolitiniu ir geoekonominiu atžvilgiu priklausė prie mažųjų vals-
tybių¹⁵. Sukūrusi kitų Europos valstybių kvestionuojamą nepriklausomybę, šalis atsidūrė
imperialistinių šalių, visų pirma, SSRS ir Vokietijos, izoliacijoje – jos Lietuvai buvo nu-
mačiusios tam tikrą vaidmenį Europoje¹⁶. Tarptautinėje plotmėje mažai ir jaunai Lietuvai
pirmaisiais nepriklausomybės metais teko konfliktuoti ne tik dėl Vilniaus, bet ir dėl Klai-
pėdos krašto ateities valstybėje. Iš dalies dėl to Lietuva atsidūrė Europos užsienio politi-
kos akiratyje¹⁷. SSRS, Vokietija ir Lenkija ir pirmaisiais, ir vėlesniais metais kėlė grėsmę
Lietuvos suverenitetui, todėl Lietuva užsienio politikoje turėjo skirti nemažai dėmesio
santykiams su minėtomis šalimis nustatyti. Taigi nestabili Lietuvos tarptautinė padėtis
iš dalies galėjo lemti Didžiosios Britanijos, Prancūzijos ir, svarbiausia, Italijos pasyvumą
plėtojant santykius su Lietuva. V. Žalys pastebi, kad, nepaisant tam tikrų išlygų, didesnio
šių valstybių dėmesio Lietuva nesulaukė per visą tarpukarį¹⁸.

Italija geopolitine prasme buvo priskiriama prie didžiųjų valstybių, turinčių galią
dalyvauti sprendžiant visos Europos klausimus. Tačiau šalies vidaus padėtis nebuvo sta-
bili: 3 deš. pradžioje dėl fašistų ir socialistų kovų tvyrojo vidaus politinė suirutė¹⁹, finan-
sinė krizė²⁰, vyko streikai²¹. Ekonominė padėtis Italijoje tolygiai gerėjo, o prekybiniai pre-
kių mainai su užsieniu augo²², tačiau po karo šalis turėjo milžinišką biudžeto deficitą²³.

15 D. Bukelevičiūtė, 2010, p. 8.

16 V. Žalys, 2007, p. 18, 22.

17 Ten pat, p. 18.

18 Ten pat, p. 29.

19 „Padėtis Italijos“, in: *Lietuva*, 1921 04 02; „Padėtis Italijos“, in: *Lietuva*, 1921 08 20; „Iš Italijos“, in:
Lietuva, 1922 04 01; „Piliečių karas Italijoje“, in: *Lietuva*, 1922 06 07.

20 „Italijos finansų stovis“, in: *Lietuva*, 1922 08 24.

21 Aldoninas, „Italija“, in: *Lietuvos ūkis*, 1925, nr. 4, p. 206.

22 „Italija“, in: *Lietuvos ūkis*, 1923, nr. 10, p. 51; „Italija“, in: *Lietuvos ūkis*, 1923, nr. 11, p. 81.

23 „Italija. Italijos finansai“, in: *Lietuva*, 1923 12 05.

Užsienio politikoje taip pat susiklostė sunki padėtis – vyravo ekonominė krizė, mažėjo Italijos įtaka Artimuosiuose Rytuose, trūko bendro partijų susitarimo sprendžiant užsienio politikos klausimus²⁴.

Svarbu pabrėžti abiejų analizuojamų valstybių netolygumus ir tarptautinėje prekyboje. Lietuva, būdama mažąja valstybe, buvo itin priklausoma nuo prekybos²⁵. Šalis siekė megzti ekonominius ryšius įvairiomis kryptimis. Dar 1922 m. spaudoje imta garsiai kalbėti apie Lietuvos prekybos su užsienio šalimis svarbą. XX a. 3 deš. I pusėje ekonominiai santykiai pirmiausia buvo mezgami su valstybėmis, kurioms Lietuva galėjo pasiūlyti įvairių lietuviškų prekių. Tai, visų pirma, Vokietija, taip pat Anglija ir Latvija. Italija 3 deš. pradžioje intensyviai prekiavo su JAV, Anglija, Prancūzija. Akivaizdu, kad abi valstybės ekonominius ryšius plėtojo skirtingomis kryptimis. Iš dalies tai taip pat turėjo įtakos, kad Lietuva daugiausia dėmesio prekyboje skyrė kitoms Europos valstybėms.

Kalbant apie Lietuvos ir Italijos ekonominių santykių pasyvumą, svarbios ir skirtingai istoriškai susiklosčiusios abiejų šalių ekonominės struktūros. Lietuva buvo laikoma „tipiška agrarine valstybe“, siekiančia realizuoti žemės ūkio produkcijos eksportą²⁶. Šios produkcijos eksportas į Italiją, kurios agrarinis sektorius taip pat buvo pakankamai gerai išplėtotas, negalėjo turėti didelės paklausos, todėl Lietuvos prekybiniai santykiai pirmiausia aktyviai palaikyti su Vokietija ir Didžiąja Britanija.

1.2. Pirmieji Lietuvos ir Italijos kontaktai dvišalių prekybinių santykių srityje

1921 m. Lietuvos atstovas Italijai J. Šaulys abiejų šalių santykius apibūdino kaip pakankamai draugiškus, tačiau, jo teigimu, santykiai dar labiau galėtų sustiprėti normalizavus šių valstybių dvišalę prekybą. Kliūtimi įvardyta tai, kad Lietuva ir Italija neturi tiesioginės garlaivių linijos²⁷. Apie abiejų valstybių prekybinių santykių mezgimo svarbą buvo kalbama ir vėlesnėje spaudoje. Pavyzdžiui, 1923 m. teigta, kad Lietuva žengė tam tikrą (tiksliau neįvardijama) žingsnių dvišalės prekybos sutarties link, tačiau Italija būsimą sutartį įsivaizdavo kiek kitaip²⁸. Greičiausiai Lietuvos siūlomoms sąlygoms netenkino Italijos. Didžiausio palankumo principu sudaryta prekybos sutartis, be abejonės, būtų davusi naudos Lietuvai, tačiau ne Italijai, nes Lietuva nebuvo sumažinusi muitų įvežamoms prekėms. Vis dėlto Lietuvos prekybininkai buvo skatinami domėtis Italijos rinka ir megzti prekybinius santykius.

Lietuva siekė intensyvinti tarptautinę prekybą, tačiau 1923–1925 m. laikotarpis valstybei nebuvo ekonomiškai palankus. Daug lėšų buvo skiriama ūkiui atkurti, ypač

24 „Naujojo Italijos Kabineto politika“, in: *Lietuva*, 1922 04 11.

25 D. Bukelevičiūtė, 2010, p. 8.

26 J. Žukas, 2010, p. 96.

27 „Italija pasaulio politikoj“, in: *Lietuva*, 1921 10 21.

28 „Pasikalbėjimas su mūsų atstovu prie Italų Vyriausybės“, in: *Lietuva*, 1923 11 17.

siekta atgaivinti Klaipėdos krašto ekonominę padėtį, kurti prekybos laivyną, įkurti uostą. Nutrūkus Lietuvos ir Lenkijos santykiams, per Klaipėdą ėjo didelė dalis Lietuvos eksporto ir importo²⁹. 1924 m. pradėjus naudoti Klaipėdos uostą, atsirado daugiau galimybių pasiekti tolimesnius kraštus be tranzito, todėl dar aktyviau imta ieškoti naujų rinkų ir įvairiomis kryptimis plėsti ekonominius santykius. Taigi, nors šiuo laikotarpiu ir buvo juntamos ekonominės krizės pasekmės, nes buvo nederliaus metai, eksportas, kad ir mažiau, turėjo tendenciją augti³⁰. Panašūs procesai vyko ir Italijoje – 1924 m. eksportas čia taip pat didėjo. Itališkų prekių gausa daugiausia galėjo džiaugtis Italijos kaimynės ar netolimos valstybės, pavyzdžiui, Prancūzija ar Šveicarija (importo srityje dominavo JAV ir Didžioji Britanija)³¹. Vis dėlto analizuoti Lietuvos ir Italijos dvišalę prekybą 1924 m. yra sunku trūkstant statistikos duomenų. Tiek 1923 m., tiek ir 1924 m. dėl nereikšmingų prekybos mastų Italija Lietuvos statistikoje priskirta prie „kitų kraštų“. Nurodoma, kad 1924 m. prie „kitų kraštų“ priskiriamos šalys, kurios į Lietuvą dar neeksportavo arba eksportavo labai mažai³².

Nuo 1925 m. Lietuvos ir Italijos prekybinius santykius jau galima detalizuoti. Lietuva eksportavo žaliavas ir pusiau apdorotus produktus. Labiausiai išsiskyrė celiuliozės eksportas – Klaipėdos celiuliozės fabriko produkcija išskirtinai buvo naudojama eksportuoti, o tarp šios produkcijos svarbiausių importuotojų įvardijama Italija³³. Minėtini ir gatavi dirbiniai (daugiausia popierius) – iš viso eksportuota 4 694,1 t už 2 634 400 Lt (1,08 proc. bendrojo eksporto). 1926–1927 m. eksportavimas į Italiją radikaliai pasikeitė – palyginti su 1925 m., eksportas drastiškai sumažėjo (eksporto apimtys sumažėjo 15 kartų). Tam įtakos turėjo Lietuvos ekonominė krizė, apėmusi medienos pramonę ir prekybą (daugiausia dėl miško medžiagos plukdymo Nemunu problemų). Šios krizės kulminacija – būtent 1925 m.³⁴ Kaip jau minėta, Lietuva į Italiją daugiausia eksportavo celiuliozę, 1927 m. dominavo linai (linų eksportas apskritai sudarė didelę bendrojo Lietuvos eksporto dalį³⁵). Importas minėtu laikotarpiu per daug nesikeitė – šiek tiek sumažėjo prekybos apimtys, tačiau vertė netgi išaugo (žr. 1 ir 2 lenteles). Daugiausia importuota maisto produktų (ypač citrinų ir kitų šiltųjų kraštų vaisių), daug mažiau žaliavų ir pusiau apdorotų produktų (daugiausia sėklų) bei gatavų dirbinių (daugiausia medvilninių audinių), svarbus buvo sagučių ir sagčių importas. Vis dėlto gana netolygi statistika įspėjo apie pavojingas tendencijas – Italijos polinkį varžyti importą ar ieškoti naujų rinkų, kartu didinant savos produkcijos eksportą. Nerimą turėjo kelti ir Lietuvai skaudūs pokyčiai

29 R. Žepkaitė, 1986, p. 139, 141–142.

30 A. Jakobas, „Mūsų 1924 metų prekybinis balansas“, in: *Lietuvos ūkis*, 1925, nr. 3, p. 116.

31 „Italija“, in: *Lietuvos ūkis*, 1925, nr. 11, p. 471.

32 M. Ambraziejūtė, „Lietuvos 1925 m. prekyba“, in: *Lietuvos ūkis*, 1926, nr. 5, p. 137.

33 Z. Dušnickis, „Lietuvos pramonė prieš karą ir 1918–1928 m.“, in: *Lietuvos ūkis*, 1928, nr. 9, p. 289.

34 J. Žukas, 2010, p. 101.

35 „Lietuvos prekyba su užsieniais“, in: *Lietuvos banko biuletenis*, 1928, nr. 1, p. 4–5.

ne tik kiekybės, bet ir prekių vertės prasme – kai Lietuvos eksportuojamų prekių kainos krito, Italijos prekių kainos augo. Prieš metus įsteigto Eksporto instituto darbas, matyt, nenuėjo veltui, tačiau tokia užsienio prekybos politika ir tendencijos neabejotinai turėjo kelti šios netolygios prekybos su Italija klausimą, stiprinti būsimos prekybos sutarties sudarymo šalininkų nuotaikas.

Aktyvesniems Lietuvos ir Italijos santykiams plėtotis trukdė ir Lietuvoje taikomas unifikuotas muitų tarifas, kuris reiškė vienodų muitų tarifų taikymą visoms užsienio šalims. Tokie muitai negalėjo patenkinti prekyboje dalyvavusių valstybių poreikių ir apskritai neskatinio prekybos augti (nuo 1925 m. Lietuvoje įsigalėjo specifiniai muitai, kurie buvo protekcionistinio pobūdžio, tad varžė prekybą ir jos augimą³⁶). Spaudoje teigta, kad diferencijuotų muitų, taikomų vienai specifinei valstybei ir reguliuojamų prekybos sutarties, taikymas turėjo skatinti dvišalį ekonominį bendradarbiavimą, naudingą abiem pusėms³⁷. Tačiau Lietuva ir Italija negalėjo susitarti net ir dėl būsimos prekybinės sutarties teksto. Iš Lietuvos atstovybės Italijoje ir Užsienio reikalų ministerijos susirašinėjimų matyti, kad Lietuva siekė didžiausio palankumo principu sudarytos sutarties, o Italija norėjo susitarti dėl atskirų muitų³⁸. Taigi jau nuo 1924 m. spaudoje buvo tiesiogiai užsimenama, kad Lietuvos ir Italijos prekybos sutartis būtų naudinga Lietuvai. Prekybininkai net buvo raminami dėl lietuviškų prekių kokybės. Teigta, kad Italijoje reikalavimai prekėms yra žemesni negu, pavyzdžiui, Anglijoje, su kuria Lietuva tuo laikotarpiu palaikė glaudžius prekybinius ryšius³⁹. Taigi galima manyti, kad buvo stengiamasi paskatinti susidomėjimą Italijos rinka ir dvišalėmis eksporto ir importo galimybėmis. Italijoje taip pat skatintas susidomėjimas užsienio rinkomis – valstybės prioritetu, siekiant įveikti šalies ekonominę krizę, iškeltas gamybos šalies viduje ir eksporto didinimo klausimas.

2. 1927 m. Lietuvos ir Italijos prekybos sutartis

2.1. Sutarties inicijavimas ir sudarymas

Pirmosios žinios apie Italijos ir Lietuvos prekybos sutarties sudarymą girdimos dar 1925 m. pabaigoje, kai Lietuvos pasiuntinys Italijoje Petras Klimas susitiko su Italijos ministru pirmininku Benito Mussolini politiniais ir ekonominiais tikslais ir „turėjo ilgą pasikalbėjimą <...> dėl prekybos sutarties sudarymo tarp Lietuvos ir Italijos“⁴⁰. Inicijatyva kilo Lietuvai, taigi, greičiausiai, buvo suvoktas prekybinių santykių mastas ir nauda. Vis dėlto Lietuvos pasiūlytos sąlygos dėl muitų eksportui Italijos netenkino⁴¹. Po keleto die-

36 D. Cesevičius, 1995, p. 111.

37 „Lietuvos ir Italijos galimi santykiai eksporto ir importo atžvilgiu“, in: *Lietuva*, 1924 10 14.

38 *Pranešimas M. Šleževičiui dėl Lietuvos–Italijos santykių*, 1926, in: Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 383, ap. 7, b. 658, l. 11.

39 D. Cesevičius, 1995, p. 112.

40 „Pasikalbėjimas p. Klimo su Mussolini“, in: *Lietuva*, 1925 10 05.

41 *Pranešimas dėl prekybos sutarties su Italija*, 1925, in: LCVA, f. 383, ap. 7, b. 566, l. 20.

nų Klimas išvažiavo į Paryžių ir sutartis nebuvo sudaryta⁴². Minėtina, kad kalbamuojų metu Lietuvos ekonominė padėtis buvo problemiška – šalis susidūrė su pasyviu užsienio prekybos balansu ir finansiniais sunkumais, buvo juntamas šalies viduje pagaminamų prekių ir produktų perviršis (ypač pasireiškęs žaliavų ir žemės ūkio produktų gamyboje⁴³), taigi prekybinis susitarimas su Italija reiškė galimybę Lietuvai pagerinti ekonominę vidaus būklę, plečiant eksportą⁴⁴. Tai patvirtina ir faktas, kad minėtu laikotarpiu buvo aktyviai ieškoma naujų rinkų, ypač Lietuvos pramonei eksportuoti. Juo labiau, kad finansiskai šios produkcijos eksportas Lietuvai galėjo duoti daug naudos. Turėti prekybos sutartį, visų pirma, reiškė mažesnius muitus, taigi Lietuvos užsienio reikalų ministerija buvo „skubinama“ sudaryti prekybines sutartis su šalimis, į kurias tokia produkcija buvo eksportuojama⁴⁵.

1926 m. įkūrus Ekonominį departamentą tikėtasi per ateinančius dvejus metus pasirašyti apie 20 prekybos sutarčių, o užsienio prekybos klausimas prilygintas „gyvybės klausimui“⁴⁶. Prekybos sutarties klausimą iškėlė ir prie Lietuvos vyriausybės naujai paskirtas Italijos įgaliotasis ministras Augusto Stranieri. Jis teigė, kad prekybos sutartis su Lietuva yra vienas artimiausių Italijos politikos uždavinių. Atstovo žinioje spaudai pabrėžtas ir dvišalę prekybą sunkinantis veiksnys – šalys neturi tiesioginio jūrų susisieki mo. Vis dėlto net ir šiai problemai tikėtasi ateityje rasti sprendimą⁴⁷. Problemą dėl tiesioginio laivų susisieki mo iškėlė ir Italijos Rytų prekybos rūmai. Šios institucijos išspausdintame memoriale apžvelgtos Baltijos valstybių, įskaitant Lietuvą, rinkos ir tuometiniai ekonominiai santykiai su Italija, taip pat atkreiptas dėmesys ir į kitas problemas: suvoktas Ispanijos konkurencijos Baltijos regione iššūkis, itališkų produktų Baltijos valstybėse per tarpininkus įsigijimo klausimas (dėl didesnių pervežimo išlaidų kilo produkcijos kaina, sunkėjo gendančių produktų gabenimo sąlygos, be to, neturėta prekybinio laivyno)⁴⁸. Nurodyta, kad nors Lietuva ir nebūtų išskirtinė Italijos užsienio prekybos dalyvė ir iš šios šalies importuotų tipiškus Italijos produktus – vaisius, citrinas, vyną, vis dėlto Italijos eksportininkai neturėtų likti šių galimų prekybinių kontaktų nuošalyje⁴⁹.

Lūžis Lietuvos ir Italijos ekonominiuose santykiuose įvyko 1927 m., sudarius dvišalę prekybos sutartį. 1927 m. rugsėjo 17 d. šią sutartį pasirašė ministras pirmininkas,

42 „Pasikalbėjimas p. Klimo su Mussolini“, in: *Lietuva*, 1925 10 05.

43 „Dėl mūsų užsienių prekybos“, in: *Lietuva*, 1926 01 20.

44 „Dėl Lietuvos ekonominės padėties“, in: *Lietuva*, 1925 11 16; „Mūsų užsienių prekybos klausimu“, in: *Lietuva*, 1925 11 25.

45 *LR Prekybos departamento pranešimas Lietuvos užsienio reikalų ministrui*, 1925, in: LCVA, f. 383, ap. 7, b. 566, l. 15.

46 „Vyriausybės sumanymai mūsų ekonominiams santykiams su užsieniais sutvarkyti ir išvystyti“, in: *Lietuva*, 1926 03 22.

47 „Pas Italijos atstovą p. Stranieri“, in: *Lietuva*, 1926 09 11.

48 „Italų prekybos rūmų memorialas“, in: *Lietuva*, 1927 05 21.

49 „Italijos Prekybos Rūmai dėl prekybos galimumų su Lietuva“, in: *Lietuvos ūkis*, 1927, Nr. 6, p. 188.

užsienio reikalų ministras A. Voldemaras ir B. Mussolini. Sutartis ratifikuota kitų metų sausio 17 d., o įsigaliojo dar po keleto mėnesių – kovo 8 d. Pasirašyta ir arbitražo sutartis, taip pat numatyta ateityje papildomai sudaryti konvenciją, kuria būtų nustatyti mažesni muitai tam tikroms prekyboje dalyvaujančioms prekėms⁵⁰. Sutarties sudarymas laikytas nemažu Lietuvos užsienio politikos laimėjimu⁵¹. Juozas Skirius teigia, kad ši sutartis turėjo tapti pagrindu ateityje šalims suartėti⁵², nors abiejų valstybių santykiai tikriausiai nuo pat tarpukario pradžios nebuvo itin draugiški. Minėtina, kad prie gerėjančių santykių didele dalimi prisidėjo nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras V. Čarnecis. Jo dėka italų spauda palankiai rašė apie Lietuvą ir jos tarptautinę padėtį⁵³. Būtent 1926–1927 m. pastebimas ryškus diplomatiinių santykių pagerėjimas, kuris iš dalies skatino ir prekybinės sutarties sudarymo realijas. Vis dėlto politinį aspektą Lietuvos ir Italijos ekonominių santykių plėtotėje reikėtų vertinti atsargiai. Sunku nesutikti, kad Lietuva simpatizavo Italijai (kita vertus, ne visada simpatijos būdavo susijusios tik ideologiniu aspektu, kartais jos pasireiškėdavo dėl Lietuvos aspiracijų sprendžiant Vilniaus klausimą, pavyzdžiui, siekiant kitų valstybių pritarimo ar palankumo Lietuvai), o A. Voldemaro vizito Romoje 1927 m. iškilmingumas peržengė protokolo rėmus. Tačiau, kaip pastebi diplomatas Vytautas Žalys, B. Mussolini „lengva ranka pasirašinėjo įvairias sutartis su užsienio valstybėmis“, taigi abiejų šalių požiūriai į sudaromas dvišales sutartis skyrėsi⁵⁴. Tai patvirtina ir faktas, kad per trejus metus (įskaitant 1925 m.) Italija sudarė ne mažiau negu 16 prekybos sutarčių⁵⁵.

Sutartį sudarė 24 straipsniai. Pirmiausia, garantuota prekybos ir laivininkystės teisė. Tai reiškė, kad kiekvienas iš kitos šalies atvykęs pilietis gali laisvai verstis prekyba, pramone ir amatais, o piliečių teisės yra garantuojamos. Įvairios bendrovės, įsikūrusios kitoje šalyje, buvo pripažįstamos teisėtomis. Į antrąją šalį atvykstančioms prekėms, kaip ir savoms, negalėjo būti uždėtas joks vidaus mokestis. Panašus principas taikytas ir laivininkystės srityje – laivams, juose gabenamoms prekėms ir keleiviams garantuotos antros šalies teisės.

Bene svarbiausias sutartimi pasiektas laimėjimas – didžiausio palankumo principo nustatymas⁵⁶. Tai reiškė, kad valstybės, kurios sudarė minėtą sutartį, turi būti traktuojamos ne blogiau negu trečiosios valstybės. Didžiausio palankumo principas taikytas prekių mainuose dalyvaujančioms prekėms, muitams, o vidaus mokesčiai importuotoms prekėms negalėjo būti didesni negu taikomi savoms prekėms.

50 „Lietuvos arbitražo sutartis su Italija“, in: *Lietuva*, 1927 09 19.

51 „Lietuva ir Italija“, in: *Lietuva*, 1927 09 20; „Prekybos sutartis su Italija“, in: *Lietuvos ūkis*, 1927, Nr. 10.

52 *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*, 1999, p. 244.

53 Ten pat, p. 144.

54 V. Žalys, 2007, p. 454–456.

55 „Italija. Ekonominė apžvalga“, in: *Lietuvos ūkis*, 1927, Nr. 11.

56 P. Dailidė, 1930, p. 458–470.

2.2. Prekyba įsigalėjus sutarčiai: ekonominio laimėjimo pasekmė ar katastrofa?

Pasirašius sutartį, A. Voldemaras, duodamas interviu, įvardijo Lietuvos interesus prekyboje – Lietuva galėtų eksportuoti celiuliozę, odos žaliavas, importuoti pramonės gaminius⁵⁷. Vis dėlto tarpusavio prekyboje išryškėjo kiek kitokios tendencijos. Lietuva eksportavo 426,8 t už 267 100 Lt, beveik 100 proc. šio eksporto sudarė celiuliozė. Iš Italijos importuota 674,8 t už 4 947 500 Lt. Į Lietuvą daugiausia įvežta maisto produktų (citrinų ir kitų šiltųjų kraštų vaisių), nors daug brangiau kainavo gatavų dirbinių įvežimas (minėtini medvilniniai verpalai, vilnoniai ir medvilniniai audiniai, net automobiliai)⁵⁸. Lietuva ir toliau į Italiją eksportavo daugiausia celiuliozę⁵⁹, nes šalyje bendroji perdirbto miško produkcija augo, importavo šiltųjų kraštų vaisius. Šis faktas atskleidžia Lietuvos interesų neatitikimą, nes minėtų vaisių Lietuva galėjo importuoti ir iš kitų valstybių – Italija nebuvo vienintelė ir pati svarbiausia šių prekių eksportuotoja⁶⁰. Be to, sutartis, neatitikusi Lietuvos lūkesčių, ekonomiškai buvo daug naudingesnė Italijai⁶¹. Italija už eksportuojamą produkciją gaudavo didesnes pajamas negu Lietuva, taigi Lietuva iki pat 1938 m. susidūrė su pasyviu prekybos balansu (žr. 2 lentelę). Akivaizdu, kad abiejų valstybių ekonominiai santykiai nebuvo lygiaverčiai. Vertinant kiekybiškai, galima teigti, kad vyko panašūs prekybos mainai, tačiau produkcijos vertė ryškiai skyrėsi – Lietuvos eksportuojamos produkcijos į Italiją vertė buvo net 18 kartų mažesnė negu Italijos eksportuojamos produkcijos į Lietuvą.

Panašūs reiškiniai vyko ir Italijoje. Pasirašius sutartį, konstatuota, kad Lietuvos „rinka neteikia didelių galimybių prekėms pasikeitimo srityje“. Galima manyti, kad šią nuomonę lėmė prekių mainuose vyravusi labai ribota pasiūla. Lietuva galėjo eksportuoti tik miško pramonės produkciją, Italija – žemės ūkio gaminius (šiltųjų kraštų vaisius) ir pramonės produktus (mažesniais mastais). Žinoma, net ir Italijos valdžia, pasirašius sutartį, tikėjosi šiems kukliams prekybiniams santykiams suteikti didesnę masę⁶². Greičiausiai tikėtasi Lietuvos ir Italijos prekybiniuose mainuose išlaikyti pastovumą, kartu tikintis negreito, tačiau laipsniško šių santykių gerėjimo.

Minėtina ir tai, kad Europoje vis stiprėjo importo varžymo tendencijos. Lietuviškoje spaudoje nuolat keltas Lietuvos eksporto klausimas, ieškota naujų rinkų, skatinta užsienio prekyba, siekta gerinti produkcijos kokybę⁶³. Italija taip pat siekė varžyti importą, keldama žemės ūkio gamybą, tad Lietuvai, kuri į Italiją eksportuodavo žaliavas ir pusiau

57 *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*, 1999, p. 244.

58 *Statistikos biuletėnis*, Kaunas: Centrinis statistikos biuras, 1929, nr. 2, p. 12–15, 17–19.

59 D. Cesevičius, 1995, p. 114.

60 Ten pat, p. 114, 117.

61 *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*, 1999, p. 244.

62 V. Čarneckio pranešimas D. Zauniui, 1928, in: LCVA. f. 383, ap. 7, b. 800, l. 7.

63 „Eksporto reikalai“, in: *Lietuva*, 1927 02 05.

apdorotus žemės ūkio produktus, tokios tendencijos žadėjo eksporto siaurinimą⁶⁴. Įdomu tai, kad lietuviškoje spaudoje buvo raginama sekti Italijos principu *battaglia economica* („ekonominė kova“), kurio laikydamosi šalis 1927 m. tris kartus sumažino importą ir smarkiai padidino eksportą⁶⁵. Kita vertus, iš 1927 m. statistikos galima matyti, kad Lietuvos importas turėjo tendenciją didėti⁶⁶. Tokiame prieštaringame kontekste Lietuvos ir Italijos prekybos sutartis turėjo užkirsti kelią abiejų valstybių prekybos apimčių neigiamiems pokyčiams, nes sutartimi pasižadėta netaikyti importo ir eksporto varžymų⁶⁷. Vadinasi, Lietuvai galėjo kelti nerimą tiek pasaulinės, tiek Italijos užsienio politikos tendencijos, tačiau sudaryta prekybos sutartis turėjo padėti išvengti tokios santykių krypties.

Kaip jau minėta, Lietuvos ir Italijos tarpusavio prekyba iki 1927 m. neturėjo aiškesnių kontūrų. Nuo 1927 m. jau galima išvengti tam tikrus prekybos mastų pokyčius ir tendencijas. Pirminis sutarties tikslas buvo įgyvendintas – abiejų valstybių prekyba suaktyvėjo. Lyginant 1927 m. ir 1928 m. Lietuvos eksporto duomenis, matyti, kad eksportas išaugo 20 kartų. Italijos eksportas kalbamuoju metu šiek tiek mažėjo, tačiau išaugo jo vertė. Taigi ekonominiai santykiai tapo glaudesni. Minėtina ir tai, kad prekybos sutartis garantavo mažesnius muitus įvežamoms prekėms – 1928–1929 m. sandūroje priimti nauji dvigubi muitų tarifai buvo taikomi valstybėms, neturinčioms prekybos sutarties su Lietuva, taigi prekybos sutartis užtikrino palankesnes abiejų šalių tarpusavio prekybos sąlygas ir garantavo šių santykių teigiamą plėtotę⁶⁸. Nerimą turėjo kelti itin mažai padidėjusi Lietuvos eksporto į Italiją vertė (augo šiek tiek mažiau negu keturis kartus). Tai turėjo skatinti Lietuvą plėsti eksportuojamos į Italiją produkcijos įvairovę. Minėtas išvalgas buvo bandoma skelbti tiek jau minėtų politikų kalbose, tiek spaudoje. Žinoma, realiems pokyčiams pribrešti reikėjo laiko.

3. Lietuvos ir Italijos ekonominių santykių išbandymas: pasaulinė ekonominė krizė

3.1. Santykių kaita ekonominės krizės metu

1929 m. pab. prasidėjusi pasaulinė ekonominė krizė neturėjo įtakos Lietuvos ekonomikai ir užsienio prekybai. Lietuva per visus 1929 m. išlaikė aktyvų prekybos balansą⁶⁹. Konstatavus, kad „ūkiškoji krašto padėtis <...> yra žymiai sustiprėjusi“, planuota

64 „Dėl mūsų ekonominės politikos“, in: *Lietuvos aidas*, 1929 04 23.

65 „1927 m. pasaulinio ūkio bruožai“, in: *Lietuvos ūkis*, 1928, nr. 1, p. 28; „Tarpautinė 1927 m. prekyba“, in: *Lietuvos ūkis*, 1928, nr. 11, p. 398.

66 „Žemės ūkio, pramonės, prekybos ir finansų apžvalga už 1927 m.“, in: *Lietuvos ūkis*, 1928, nr. 2, p. 57.

67 „Ekonomika. Lietuvos–Italijos prekybos sutartis“, in: *Lietuva*, 1927 09 28.

68 S. Laptevas, „Lietuvos prekybos politika 1929 m.“, in: *Tautos ūkis*, 1930, nr. 5, p. 149; P. Šalčius, 1998, p. 271.

69 „1929 m. Lietuvos užsienių prekybos balansas aktyvus“, in: *Lietuvos aidas*, 1930 01 21.

padidinti 1930 m. šalies išlaidas⁷⁰. Italijoje taip pat buvo juntamas ekonominis krašto pagyvėjimas. 1928–1929 m. gerėjo ne tik Italijos vidaus ekonominė padėtis (smarkiai plėtota gamyba šalies viduje), bet ir Italijos užsienio prekybos balansas (augo eksporto ir mažėjo importo apimtys). Plečiantis Italijos eksporto rinkoms ir gerėjant krašto ekonominei būklei, prekybos balansas išliko aktyvus⁷¹. Kalbamuoju laikotarpiu išryškėjo pirmieji krizės požymiai, tačiau nedrįsta teigti, kad Italiją apėmusi ekonominė krizė⁷².

Aptartos Lietuvos ir Italijos valstybių ekonominės struktūros 1929 m. turėjo reikšti pakankamai stabilius prekybinius santykius, juo labiau, kad neseniai pasirašyta prekybos sutartis turėjo paskatinti tarpusavio prekybą. Vis dėlto 1929 m. abiejų šalių prekyba priminė amerikietiškuosius kalnelius. Lietuva eksportavo 3,6 t už 15 600 Lt, daugiausia fanerą. Galima manyti, kad Lietuvos eksporto į Italiją statistikoje trūksta dalies informacijos, nes 1928–1930 m. statistikos duomenys atrodo neracionaliai ir net absurdiškai⁷³. Hipotezę sustiprina ir Lietuvos eksporto statistika – bendrasis celiuliozės eksportas į kitas užsienio valstybes nuolat augo, t. y. augo tiek jo kiekis, tiek vertė⁷⁴. Atkreiptinas dėmesys, kad 1930 m. eksportuojama jau 687,3 t už 450 500 Lt (dominuoja celiuliozė, faneros išvežta nedaug). 1929 m. į Lietuvą iš Italijos importuota 824,2 t už 3 262 400 Lt (1930 m. – 1 432,4 t už 6 292 000 Lt). Vertinant kiekybiškai, matyti, kad daugiausia importuota maisto produktų – apelsinų ir citrinų. Atsižvelgiant į vertę, pirmiausia minėtini dažyti, marginti ar spausdinti medvilniniai audiniai, medvilniniai verpalai, vilnoniai audiniai, sagos ir sagutės⁷⁵. D. Cesevičiaus teigimu, Lietuva buvo mažiau jautri ekonominėms konjunkctūroms, tai paaiškina didėjančią eksportą. Esama padėtis neabejotinai veikė Lietuvos prekybą, taigi šaliai buvo svarbu išlaikyti eksporto mastus, įtvirtinant ekonominę ir kultūrinę pažangą⁷⁶. Vadinasi, ir Lietuvos eksportas į Italiją, iš esmės, galėjo įsitvirtinti ir užtikrinti stabilią ateities rinką – tai puikiai iliustruoja aptartas spartus abiejų valstybių santykių pagerėjimas. Šią mintį patvirtina ir tarptautinė padėtis: ekonominė krizė lėmė celiuliozės kainų rinkose kritimą, Europos celiuliozės gamintojai įvedė apribojimų, Vokietijos protekcionistinė politika lėmė sumažėjusias Klaipėdos celiuliozės fabriko gamybos apimtis⁷⁷. Palyginus 1930 m. ir 1931 m. duomenis, matyti, kad celiuliozės eksportas ir jo vertė smarkiai sumažėjo⁷⁸. Vis dėlto, net ir patyrus krizės sukeltų nuostolių, Klaipėdos celiuliozės fabriko produkcijos eksportas į Italiją sugebėjo, nors ir minimaliai, bet šiek

70 „1929 m. eksportas“, in: *Lietuvos aidas*, 1930 01 25.

71 „Ekonominiai Italijos 1929 m. laimėjimai“, in: *Lietuvos aidas*, 1930 02 18.

72 V. Čarneckio pranešimas D. Zauniui, 1929, in: LCVA, f. 383, ap. 7, b. 862, l. 28–38.

73 *Lietuvos užsienio prekyba 1930 m.*, Kaunas: Centrinis statistikos biuras, 1931, p. 89–91.

74 „Lietuvos prekyba su užsieniais“, in: *Lietuvos banko biuletėnis*, 1930, nr. 7, p. 9.

75 *Lietuvos užsienio prekyba 1930 m.*, Kaunas: Centrinis statistikos biuras, 1931, p. 434–444.

76 D. Cesevičius, 1995, p. 112.

77 J. Žukas, 2012, p. 50.

78 „Lietuvos prekyba su užsieniais“, in: *Lietuvos banko biuletėnis*, 1932, nr. 15, p. 6.

tiesiogiai augti⁷⁹. Antra vertus, teigti, kad abiejų šalių prekyba nepatyrė jokių sunkumų, būtų klaidinga. Lyginant 1930–1931 m. duomenis, tampa akivaizdu, kad nuo 1931 m. importas nustojo didėti, tačiau tiek į Italiją eksportuojamos, tiek iš jos importuojamos produkcijos vertė, nors ir nesmarkiai, bet augo. Taigi galima teigti, kad abiejų šalių ekonominiai santykiai darėsi glaudesni ir nuolat stiprėjo, net ir veikiami ekonominės krizės pasekmių (žr. 2 lentelę)⁸⁰.

3.2. Siekis stabilizuoti santykius

Ekonominė krizė sumažino abiejų valstybių ekonominio bendradarbiavimo galimybes, tačiau į tolesnius šių valstybių prekybinius ryšius žiūrėta pozityviai. Siekta ne tik skatinti dvišalėje prekyboje jau dalyvaujančios produkcijos augimą, bet ir ieškoti naujų galimybių. Išnagrinėjus Italijos ekonominę padėtį, jos vidaus vartojimo galimybes, dar ryta išvada, kad Lietuva turi geras kiaulienos, naminių paukščių, pieno produktų (ypač sviesto), kiaušinių eksportavimo į Italiją galimybes. Vis dėlto daug nerimo kėlė sunkios transportavimo sąlygos, trūko lietuviškų firmų ir vyriausybės indėlio ir iniciatyvų prekybai skatinti ir plėtoti⁸¹. Abiejų šalių prekyba turėjo nemažų perspektyvų ateityje, tačiau ne tik įvairios geografinės ar ekonominės kliūtys, bet ir valstybės iniciatyvos trūkumas didelė dalimi lėmė, kad abiejų valstybių ekonominiai santykiai niekada nebuvo nei Lietuvos, nei Italijos svarbiausių prioritetų sąrašė.

Siekis įveikti ekonominę krizę, išsaugant senas rinkas, skatinant užsienio prekybą ir išlyginant prekybinį balansą, akivaizdus Lietuvos ir Italijos dvišalės prekybos apimčių pokyčiuose. 1932 m. Lietuvos ir Italijos prekybos apimtis siekta suvienodinti. Antra vertus, prekių vertė išliko netolygi – panašaus kiekio Italijos eksportuojama produkcija buvo beveik 6 kartus vertingesnė už Lietuvos eksportuojamą produkciją. Esama tam tikrų nežymių pokyčių ir prekių įvairovėje: Lietuvos eksporto pagrindą sudarė miško pramonės produkcija, tačiau pamažu pradėdama eksportuoti ir žemės ūkio produktus, tokius kaip kiauliena, grietinė, kiaušiniai. Statistika rodo Lietuvos žingsnius link eksportuojamos produkcijos įvairinimo, kuris tampa svarbus ekonominės krizės kontekste⁸². Iš Italijos ir toliau daugiausia importuota maisto produktų, dominavo citrinų importas (kiek mažiau importuota kitų šiltųjų kraštų vaisių – jų importą, greičiausiai, siekta mažinti, šiuos vaisius laikant produkcija, kurios būtų galima atsisakyti; tai akivaizdu žvelgiant į bendrąją Italijos šiltųjų kraštų vaisių eksporto į kitas valstybes sumažėjimą⁸³). Ir toliau Lietuva daugiausia mokėjo už tekstilės produkciją: medvilninius ar vilninius audinius, verpalus,

79 *Lietuvos užsienio prekyba 1931 m.*, Kaunas: Centrinis statistikos biuras, 1932, p. 75.

80 „Lietuvos prekyba su užsieniais 1931 m.“, in: *Lietuvos aidas*, 1932 03 07.

81 „Lietuvos eksporto Italijon perspektyvos“, in: *Lietuvos aidas*, 1932 03 24.

82 J. Purickis, „Vienašali ar įvairi gamyba“, in: *Tautos ūkis*, 1932, nr. 4, p. 97–99.

83 „Italijos ūkis 1932 m. pirmo pusmečio pabaigoj“, in: *Tautos ūkis*, 1932, nr. 8, p. 224–225.

siūlus⁸⁴. Vis dėlto minėti mastai nedaug, bet mažėjo. Toliau plečiantis vidaus pramonei, ateityje tokios produkcijos importas turėjo dar labiau kristi. Tai, be abejonės, turėjo atsiliepti abiejų valstybių prekybai vertės atžvilgiu.

4. Stabilumas nestabilumo laikotarpiu: Lietuvos ir Italijos ekonominiai santykiai 1933–1935 m.

4.1. Dvišalės prekybos pokyčiai tarptautinių iššūkių akivaizdoje

Per visą tarpukarį didelė dalis valstybių buvo linkusios orientuotis į ekonominę autarkiją. Ekonominės krizės akivaizdoje ši tendencija ypač sustiprėjo. Lietuva užsienio prekybą ėmėsi varžyti 1932 m. gruodį. Įvesta leidimų sistema laikyta mažesniu pavojumi Lietuvos užsienio prekybai negu kontingentų sistema. Iš esmės, tai reiškė *do ut des* principo, turėjusio suvienodinti dviejų valstybių prekybos apimtis, kartu atsižvelgiant ir į prekių vertę, išgaliojimą⁸⁵. Taigi, jei iki 1932 m. abiejų šalių prekybos apimtys pamažu susilygino, prekyba vis tiek išliko netipinė ir, atsižvelgiant į gaunamą vertę, nešė naudą Italijai (žr. 2 lentelę).

Didelį smūgį Lietuvos krašto ekonomikai ir jos užsienio prekybai sudavė ne tik ekonominė krizė, bet ir blogėjantys Lietuvos ir Vokietijos santykiai. Greitai persiorientuota į Anglijos ir kitų Vakarų Europos valstybių rinkas⁸⁶, tačiau čia daugiausia eksportuoti žemės ūkio produktai, taigi medžio pramonei, kalbamuoju laikotarpiu pradėjusiai atsigauti, buvo ieškoma naujų eksporto vietų⁸⁷. Aktyviai ieškota platesnių Lietuvos eksporto į Italiją galimybių. 1933 m. tirta Italijos rinka ir lietuviškų kiaušinių, sviesto ir kiaulių eksporto į Italiją svarba. Įdomu tai, kad net ir konstatavus, jog kiaulių eksportas neatneštų nei pelno, nei nuostolio, vis dėlto raginta rinką „užimti, nes ir italai pradeda kalbėti apie kontingentus“⁸⁸. Akivaizdu, kad didelė dalis valstybių tuo metu suko link ekonominės autarkijos, apsauginių muitų ir kontingentų įvedimo politikos, tad ir Lietuva turėjo įsitraukti į eksporto į Italiją skatinimo paieškas.

Taigi Lietuvos ir Italijos prekyba, viena vertus, dėl Vokietijos ekonominės politikos turėjo didėti, kita vertus, dėl Lietuvos importo varžymų – mažėti. Vis tik prekyba 1933–1935 m. išliko tendencinga – Lietuvos eksportas į Italiją didėjo, o importas iš jos palaipsniui mažėjo. Lietuvos eksporto į Italiją mastai išaugo nuo 3 254,6 t (1 364 700 Lt) 1933 m. iki 7 429,5 t (1 134 200 Lt) 1935 m.⁸⁹; importas tolygiai mažėjo: 1933 m. importuota 1 039,3 t (3 053 600 Lt), 1934 m. – 2 111,6 t (2 627 000 Lt), 1935 m. – 626,3 t

84 *Lietuvos užsienio prekyba 1933 m.*, Kaunas: Centrinis statistikos biuras, 1934, p. 86–88, 407–417.

85 „Naujoji sistema mūsų užsienio prekyboj komplikacijų nesukels“, in: *Lietuvos aidas*, 1932 12 23.

86 D. Cesevičius, 1995, p. 108.

87 J. Žukas, 2010, p. 112–113.

88 *Pranešimas apie kelionę į Vieną ir Milaną*, 1933 09 14, in: LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1419, l. 7.

89 *Lietuvos užsienio prekyba 1933 m.*, Kaunas: Centrinis statistikos biuras, 1934, p. 86; *Lietuvos užsienio prekyba 1935 m.*, Kaunas: Centrinis statistikos biuras, 1936, p. 71.

(1 581 000 Lt) (1934 m. pastebimas importo apimčių padidėjimas, vertė turėjo tendenciją mažėti)⁹⁰. Ką rodo ši statistika? Tikriausiai pirmą kartą abiejų šalių prekyba kito tolygiai ir be didelių sukrėtimų. Be to, išryškėjo pirmieji realūs bandymai suvienodinti abiejų šalių prekybą, atsižvelgiant į prekyboje dalyvaujančios produkcijos vertę. Šiuos prekybos pokyčius pirmiausia reikėtų sieti su jau anksčiau aptartomis užsienio prekybos problemomis, ypač su *do ut des* principo prekyboje įsigalėjimu ir 1932 m. pab. įvesta nauja leidimų sistema. Didelį postūmį abiejų šalių prekybos vertei susilyginti turėjo 1935 m. liepą sudaryta Lietuvos ir Italijos prekybos sutartis. Ši sutartis, kilusi dėl importo varžymo politikos, nustatė lygybės – mainų – principo taikymą dvišalėje prekyboje (tokias kompensacinio principo prekybos sutartis Lietuva tuo metu sudarė ir su daugeliu kitų valstybių)⁹¹. Vėlgi, pirmiausia, buvo žvelgiama į prekybiniuose mainuose dalyvaujančių prekių vertes – jos turėjo būti suvienodintos, kad prekybinis balansas susilygintų. To ypač siekė Lietuva, kurios prekybos balansas su Italija išliko pasyvus, o „tokia padėtis buvo nepakeliama“⁹². Be to, bręstant Etiopijos ir Italijos karui, 1935 m. Italija greičiausiai buvo iš anksto pasiruošusi, kad prekybos apimtys su kitomis valstybėmis gali kristi. Prieš šį karą buvo pastebimas Italijos prekybos suaktyvėjimas, norint sukaupti atsargų⁹³. Tai iš dalies paaiškina ir 1935 m. Lietuvos ir Italijos prekybinių apimčių padidėjimą.

Aptariamuju laikotarpiu itin ryškus celiuliozės eksporto į Italiją padidėjimas. Antra vertus, celiuliozės eksporto didėjimą lėmė ir jos eksporto vertės mažėjimas. Siekdama suvienodinti abiejų valstybių prekybos vertes, Lietuva buvo priversta didinti eksportą. Tai, kad celiuliozės kainos nuolat mažėjo, turėjo įtakos Lietuvos eksporto masams. Greta celiuliozės augo ir kitos produkcijos, visų pirma, žemės ūkio produkcijos ir gyvulių, eksportas. Prieš tai mažai ar visai nefigūravusios prekyboje bulvės ir šviežia kiauliena pamažu įsitvirtino Italijos rinkoje (vėliau dėl Italijos priimtų kontingentų kiaulienos eksportas nutrūko⁹⁴)⁹⁵. Nors natūralu, kad, mažėjant Italijos eksportui į Lietuvą, mažėjo ir tam tikros produkcijos eksportas, vis tik ir toliau dominavo citrinos (įvežta ir kitų maisto produktų, tačiau jų mastai nebuvo dideli, o nuo 1932 m. drastiškai sumažėjęs apelsinų importas nebeatsigavo). Pastebimas ryškus tekstilės importo sumažėjimas. Tam daug įtakos turėjo Lietuvos sukurta leidimų sistema. Nuo 1933 m., norint įvežti į Lietuvą

90 *Lietuvos užsienio prekyba 1933 m.*, Kaunas: Centrinis statistikos biuras, 1934, p. 407; *Lietuvos užsienio prekyba 1935 m.*, Kaunas: Centrinis statistikos biuras, 1936, p. 373; *Statistikos biuletenis*, 1935, nr. 1, p. 28.

91 „Sudaryta prekybos sutartis su Italija“, in: *Tautos ūkis*, 1935, nr. 6–7, p. 193.

92 „Su Italija pasirašytas prekybos susitarimas“, in: *Lietuvos aidas*, 1935 07 03.

93 A. Vabalas, „Italijos ūkiškasis pajėgumas kovoje su sankcijomis“, in: *Tautos ūkis*, 1935, nr. 11, p. 308–310.

94 „Kontingentų sistema Italijoje“, in: *Tautos ūkis*, 1935, nr. 1, p. 24.

95 *Lietuvos užsienio prekyba 1933 m.*, Kaunas: Centrinis statistikos biuras, 1934, p. 86–87; *Lietuvos užsienio prekyba 1935 m.*, Kaunas: Centrinis statistikos biuras, 1936, p. 71–72.

medvilnės verpalus ir siūlus bei vilnonius audinius, reikėjo gauti leidimus⁹⁶. Nuo 1934 m. leidimų reikėjo norint įvežti ir mezginius bei medvilninius audinius⁹⁷. Taigi prognozuota, kad minėtos produkcijos importas ir toliau mažės⁹⁸.

4.2. Smūgis abiejų šalių prekybai: karas Etiopijoje ir Tautų Sąjunga

Lietuvos ir Italijos dvišalė prekyba turėjo puikių perspektyvų suaktyvėti, tačiau netrukus šalių ekonominiams santykiams buvo suduotas dar vienas smūgis. Jį paskatino Italijos karas Etiopijoje. Karui dar neprasidėjus, Italija patyrė nemažai ekonominių sunkumų: kitos valstybės ėmė mažinti prekybą su Italija, dažnai nutraukdamos tam tikros produkcijos į šalį pristatymą, valstybėje buvo juntama finansinė krizė⁹⁹. 1935 m. Tautų Sąjungoje priimtas nutarimas Italijai taikyti ekonomines ir finansines sankcijas. Lietuva, būdama Tautų Sąjungos narė, privalėjo prisidėti prie šių sankcijų taikymo, tačiau valstybė nerimavo ne tik dėl abiejų šalių politinių santykių suprastėjimo, bet ir dėl prekybos nutraukimo. Lietuvos ministrai ir diplomatai bandė laviruoti ir netgi teikti Tautų Sąjungai svarstyti sankcijų panaikinimo klausimą¹⁰⁰, tačiau 1935 m. spalio viduryje vyriausybė priėmė Tautų Sąjungos nutarimą. Nuspręsta susilaikyti pirkti iš Italijos¹⁰¹.

Lietuvos ir Italijos ekonominių santykių kontekste Lietuva iš pradžių gana optimistiškai žvelgė į sankcijų taikymą – jos suvoktos labiau kaip abiejų valstybių politinis, o ne ekonominis santykių atšalimas. Buvo tikima, kad celiuliozės eksporto mastai išliks tokie patys, o kitos eksportuojamos prekės Italiją pasieks dar prieš išgaliojant sankcijoms. Tikėta, kad importas iš Italijos lengvai galės būti sumažintas, o prekės bus importuojamos iš kitų rinkų¹⁰². Konstatuota, kad Lietuvos ir Italijos prekyba turėtų nukentėti nesmarkiai¹⁰³, o jei ir nukentėtų, tai tik laikinai – iki karo pabaigos. Vis dėlto teko gana skaudžiai nusivilti. Pakankamai stabilus Lietuvos ir Italijos prekybinių santykių periodas nutrūko.

Lietuvos prekybos su Italija apimtys stipriai krito. Pavyzdžiui, lyginant 1935 m. ir 1936 m. pirmų trijų mėnesių duomenis, matyti, kad abiejų šalių prekybos apimtys sumažėjo daugiau negu 6 kartus. Konstatuota, kad Lietuvos ir Italijos prekybos mainai beveik

96 „Lietuvos prekyba su užsieniais“, in: *Lietuvos banko biuletenis*, 1933, nr. 19, p. 7, 9–10.

97 P. Šalčius, 1998, p. 271.

98 „Tekstilės pramonės gamybos būklė“, in: *Lietuvos aidas*, 1934 01 20.

99 P. Vileišio „Pro memoria“, 1935 09 26, in: LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1698, l. 1–3.

100 *Lietuvos užsienio reikalų ministro pranešimas Lietuvos ministrui pirmininkui*, 1936 07 11, in: LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1768, l. 23.

101 *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*, 1999, p. 332–333.

102 *Lietuvos pasiuntinybės Prancūzijoje pranešimas S. Lozoraičiui dėl italų–etiopų konflikto*, 1935 10 16, in: LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1768, l. 277–279.

103 V. Čarneckio pranešimas S. Lozoraičiui, 1935 10 31, in: LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1768, l. 211.

visiškai sustojo¹⁰⁴. Taigi, nors 1935 m. pasirašyta Lietuvos ir Italijos prekybos sutartis turėjo didelį potencialą suvienodinti abiejų valstybių prekybinius santykius, ši sutartis prarado reikšmę Lietuvai prisidėjus prie prekybos sankcijų Italijai taikymo.

Įdomu tai, kad 1936 m. Lietuva į Italiją, vertinant kiekybiškai, eksportavo daugiau bulvių (1 700 t), o ne celiuliozės (471,1 t). Toks staigus pasikeitimas buvo neatsitiktinis – per pirmus šešis mėnesius Lietuva į Italiją eksportavo beveik tik linų sėmenis, tačiau visiškai neeksportavo celiuliozės¹⁰⁵. Galima daryti išvadą, kad tam tikrą produkciją, ypač reikalingą karo pramonei, buvo ribojama įvežti į Italiją. Celiuliozė – žaliava, reikalinga pramonei (popieriaus, audinių ir pan.), taigi ši medžiaga greičiausiai suvokta kaip produkcija, kurios prekybą į Italiją reikėtų riboti. Minėtu atveju sankcijų panaikinimas ir 1935 m. viduryje pasirašytas abiejų šalių prekybinis susitarimas, nors ir paskatinęs abi valstybes atnaujinti prekybinius santykius, negalėjo užtikrinti prieš tai buvusių prekybos apimčių¹⁰⁶. Bulvių eksporto padidėjimas taip pat nebuvo atsitiktinis – toliau darbe analizuojamame prekybos susitarime bulvės išskirtos kaip vienas pagrindinių Lietuvos produktų, eksportuojamų į Italiją. Be to, Italija po karo susidūrė su maisto produktų trūkumo problema¹⁰⁷. Vertinant kiekybiškai, galima teigti, kad iš Italijos daugiausia importuota maisto produktų (dominavo citrinų importas). Atsižvelgiant į gaunamą vertę, išskirtini gatavi dirbiniai (daugiausia šilko verpalai ir siūlai – jų bendrojo importo iš kitų valstybių į Lietuvą augimas buvo susijęs su pramonės plėtra Lietuvoje¹⁰⁸)¹⁰⁹. Lietuvos importo iš Italijos sumažėjimą taip pat galima paaiškinti prekybos sankcijomis, juo labiau, kad Italijai dėl prekybos apribojimų pačiai trūko daugelio produktų, taigi jos eksporto į kitas šalis sumažėjimas buvo natūrali tarptautinės padėties išdava.

5. Pastangos atkurti Lietuvos ir Italijos prekybos santykių tėkmę: 1936 m. Lietuvos ir Italijos prekybos susitarimas

5.1. Susitarimo poreikis ir esmė

Sutarties poreikis kilo, visų pirma, iš netolygių Lietuvos ir Italijos prekybinių santykių. Šie santykiai finansiškai buvo naudingesni Italijai, o Lietuvos prekybos balansas nuolat buvo pasyvus. 1935 m. žengtas žingsnis, siekiant suvienodinti abiejų šalių prekybinius santykius, tačiau optimistines nuotaikas išsklaidė po poros mėnesių priimtos sankcijos, taigi Lietuvos ir Italijos prekybinių santykių nutrūko. Vis dėlto Lietuvos ir Italijos ekonominių santykių suaktyvėjimui lemiamą reikšmę turėjo sankcijų Italijai panaikinimas – jau nuo 1936 m. birželio Europos valstybės ėmė drąsiau kalbėti apie sankcijų

104 „Lietuvos prekyba su užsieniais“, in: *Lietuvos banko biuletėnis*, 1936, nr. 32, p. 8.

105 *Statistikos biuletėnis*, 1936, nr. 7, p. 18–21.

106 „Lietuvos prekyba su užsieniais“, in: *Lietuvos banko biuletėnis*, 1936, nr. 33, p. 8.

107 G. Galvanauskas, „Pasaulinė gamyba 1936 met.“, in: *Tautos ūkis*, 1937, nr. 5, p. 109.

108 A. Tarulis, „Autarkinės tendencijos Lietuvos ūkyje“, in: *Tautos ūkis*, 1936, nr. 4, p. 103–104.

109 *Lietuvos statistikos biuletėnis*, 1937, nr. 1, p. 18–25.

panaikinimą¹¹⁰. Netylant šiam klausimui, 1936 m. liepą Tautų Sąjunga priėmė sprendimą sankcijas panaikinti. Netrukus ir Lietuva panaikino sankcijas Italijai¹¹¹. Buvo būtina kuo skubiau susitarti dėl abiejų šalių prekybinės sutarties ir apibrėžti abiejų šalių prekybą.

1936 m. rugsėjo 22 d. pasirašytas susitarimas Lietuvos ir Italijos prekybiniams mainams ir atitinkamiems mokėjimams reguliuoti. Šį susitarimą pasirašė Lietuvos atstovas V. Čarneckis ir Italijos užsienio reikalų ministras Ciano. Susitarimas patvirtintas spalio pabaigoje. Jis pirmiausia turėjo reikšmę mokėjimų procedūrai – atsiskaitymus už prekes susitarta vykdyti kliringo būdu per bankus, nustatytas mokėjimų kursas. Šis susitarimas sudarė palankias galimybes suvienodinti Lietuvos ir Italijos prekybinius santykius, nes visi mokėjimai buvo įdėmiai stebimi, o netolygumai išlyginami¹¹². Spaudoje teigta, kad „<...> sutartis baigia apgailėtiną mūsų prekybos santykių su Italija stagnacijos periodą“¹¹³, itin laukta abiejų šalių prekybos apyvartos teigiamų pokyčių. Susitarimas leido išvengti ir kitų valstybių kreditavimo. Tai reiškė, kad Lietuvai nebuvo būtina skolintis iš kitų valstybių, norint įsigyti itališkų prekių. Įdomu tai, kad Italija tuo laikotarpiu su kitomis užsienio valstybėmis pasirašė sutartis, valstybei turėjusias duoti aktyvų prekybos balansą, tačiau su Lietuva priimtas prekybos susitarimas turėjo reikšti lygaus prekybos balanso egzistavimą¹¹⁴. Akivaizdu, kad šis klausimas Lietuvai buvo itin aktualus ir į ekonominius abiejų valstybių santykius žiūrėta rimtai.

Susitarime nustatytos prekės, kurias abi šalys galės eksportuoti viena į kitą: Lietuva – bulves, mėsą, šerius, celiuliozę, Italija – apelsinus, citrinas, kitus vaisius, šilką ir pan. Minėta produkcija jau anksčiau vyravo abiejų šalių prekyboje¹¹⁵. Vis dėlto šį kartą nustatytos konkrečios eksportuojamos produkcijos apimtys, ypač džiaugtasi dėl bulvių ir celiuliozės eksporto į Italiją išplėtimo galimybių¹¹⁶. Svarbu pabrėžti, kad 1927 m. pasirašyta Lietuvos ir Italijos prekybos sutartis nenustojo galioti – pasirašytas prekybinis susitarimas pakeitė didžiausio palankumo kompensacinio principo taikymą prekyboje, muitų politika liko galioti.

5.2. Ekonominių santykių pagyvėjimas

Sankcijų Italijai panaikinimas sudarė prielaidas atnaujinti prekybinius santykius. Tais pačiais metais pasirašytas prekybinis susitarimas turėjo įtakos prekybinių mastų pokyčiams (jie išaugo), tačiau bendrojoje 1936 m. statistikoje Lietuvos ir Italijos prekybiniai

110 „Sankcijos nepasiekė tikslo“, in: *Lietuvos aidas*, 1936 06 19; „Sankcijų politika buvo beprotiška“, in: *Lietuvos aidas*, 1936 06 19.

111 „Ir Lietuva panaikino visas suvaržymo priemones“, in: *Lietuvos aidas*, 1936 07 15.

112 P. Dailidė, 1939, p. 496–500.

113 „Seimas patvirtino Lietuvos prekybinį susitarimą su Italija“, in: *Lietuvos aidas*, 1936 10 21.

114 V. Čarneckio pranešimas J. Tūbeliui, 1936 10 05, in: LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1844, l. 31–33.

115 A. Jasevičius, „Kaip tvarkoma mūsų užsienio prekyba“, in: *Tautos ūkis*, 1936, nr. 10, p. 254.

116 „Seimas patvirtino Lietuvos prekybinį susitarimą su Italija“, in: *Lietuvos aidas*, 1936 10 21.

santykiai atrodė kukliai (minėtina, kad aptarti pokyčiai įvyko metų viduryje). Taigi prekybiniai santykiai galėjo būti plėtojami tik nuo 1937 m. Analizuojant 1937–1938 m. statistiką, išryškėja augimo tendencija (ji ypač ryški nagrinėjant Lietuvos eksporto į Italiją duomenis), matyti, kad, panašiai kaip ir pasirašius 1935 m. prekybos sutartį, siekta prekybos verčių išlyginimo (visų pirma, Lietuvos eksporto nenaudai, nes, siekdama suvienodinti abiejų šalių prekybos balansą, Lietuva buvo priversta eksportuoti didesnius tam tikros produkcijos kiekius). Lietuvos eksportas į Italiją išaugo: 1937 m. jis siekė 1 575,4 t (751 200 Lt), 1938 m. – 10 238,7 t (1 709 000 Lt). Lietuvos importas iš Italijos taip pat didėjo: 1937 m. importuota 849,5 t (1 541 400 Lt), 1938 m. – 1 225,7 t (2 574 600 Lt). Iš statistinių duomenų matyti, kad importas padidėjo palyginti nedaug, tačiau jo vertė gerokai lenkė Lietuvos eksporto į Italiją vertę. Taigi visos Lietuvos pastangos suvienodinti dvišalės prekybos vertę ir prekybos balansą šį kartą buvo nevaisingos, nors 1936 m. prekybinis susitarimas Lietuvai teikė didelių vilčių. Šiuo susitarimu pabrėžtas tikslas suvienodinti užsienio prekybą, taigi po 1938 m. Lietuvos ir Italijos prekyba turėjo būti peržvelgta ir suvienodinta jos vertė. Antra vertus, Lietuvos ir Italijos prekybos tendencija aiški – tai tiek kiekybės, tiek vertės augimo periodas (žr. 1 ir 2 lenteles).

Iš statistinių duomenų matyti, kad Lietuva pirmą kartą pasiekė eksporto į Italiją rekordą – jo kiekis išaugo daugiau negu šešis, o vertė – daugiau negu du kartus. Tam įtakos turėjo ir prekių mainams pasirinktos prekės. 1937 m. dominavo celiuliozė (šiek tiek išvežta linų sėmenų). Celiuliozės kainos tarptautinėse rinkose dar tik ėmė atsigauti, o palankesnės ūkio konjunktūros leido didinti šios produkcijos eksportą. Žinoma, 1938 m. išaugusį eksportą į Italiją lėmė ir kitos sąlygos, visų pirma, didesnė skirtingų prekių pasiūla, pavyzdžiui, bulvių (jų eksportą į Italiją siekta paskatinti¹¹⁷), ir ryškus popiermedžių eksporto padidėjimas – Italija šią produkciją importavo, siekdama krašte plėtoti celiuliozės gamybą. Galima manyti, kad Italijai buvo svarbu išlaikyti ar didinti pramonės gaminių importą dėl prasidedančių ginklavimosi varžybų ir prisimenant 1935–1936 m., kai valstybė buvo ne savo noru priversta sukti link autarkinio ūkio ir plėsti vidaus pramonę. Tuo metu daugiausia importuota citrinų, tačiau, atsižvelgiant į gaunamą vertę, matyti, kad dominavo medvilniniai audiniai, taip pat augo chemijos produktų importas¹¹⁸. Pasaulinės krizės metu audinių importas Lietuvoje buvo smukęs, taigi vėl buvo sąlygos jam šiek tiek augti, ypač augo šios produkcijos vertė¹¹⁹. Minėtas faktorius ir apskritai importuojamos iš Italijos produkcijos aukšta vertė lėmė netolygius abiejų šalių ekonominius santykius.

Be abejo, Lietuvos ir Italijos ekonominių santykių pagyvėjimui prielaidas sukūrė ne tik sankcijų Italijai panaikinimas ar 1936 m. prekybinis susitarimas – nuo 1936 m. visoje Europoje, įskaitant Lietuvą, ėmė taisyti ūkio konjunktūrinė padėtis: ėmė nykti

117 „Bulvių eksportas“, in: *Tautos ūkis*, 1938, nr. 43, p. 867.

118 *Lietuvos užsienio prekyba 1937 m.*, Kaunas: Centrinis statistikos biuras, 1938, p. 65–66, 368–375; *Statistikos biuletenis*, 1939, nr. 1, p. 18–25.

119 Dz. Budrys, „Tekstilinė pramonė Lietuvoje ir jos augimas“, in: *Tautos ūkis*, 1938, nr. 21, p. 465.

krizės reiškiniai, ekonomika pamažu pradėjo atsigausti. Nors valiuta buvo devaluota ir priimtos naujo tipo prekybos sutartys su užsieniu, Italijos ekonominė ir finansinė padėtis gerėjo. Tam tikrą įtaką eksporto ir importo mastų su užsieniu padidėjimui turėjo ir nuo 1936 m. pradėtas kurti prekybos laivynas. 4 deš. pab. jis aptarnavo 10 proc. bendrojo Lietuvos eksporto ir importo. Laivynas naudotas žemės ūkio produktams ir, svarbiausia, apdirbtai miško medžiagai gabenti į kitas šalis¹²⁰. Nuolat didėjantis laivų skaičius galėjo užtikrinti eksportuojamos lietuviškos produkcijos konkurencingumą pasaulinėse rinkose¹²¹. Tai ypač buvo aktualu Lietuvos ir Italijos prekybinių santykių kontekste ir sudarė galimybes paprasčiau ir pigiau transportuoti celiuliozę.

6. Lietuvos ir Italijos ekonominiai santykiai

Antrojo pasaulinio karo išvakarėse

6.1. Kylantys iššūkiai ir ekonominių santykių pabaiga

1939 m. Lietuva neteko Klaipėdos krašto. Šis praradimas visiškai sutrikdė Lietuvos užsienio prekybą, nes per Klaipėdos uostą nebegalėjo būti eksportuojamos prekės¹²². Tuo laikotarpiu Klaipėdos uostas buvo svarbiausias Lietuvos užsienio prekybos garantas – per jį ėjo beveik 80 proc. bendrosios šalies prekybos¹²³. Be to, Klaipėdos krašte buvo sukoncentruota didelė pramonės dalis. Lietuva neteko celiuliozės fabriko. Minėtina, kad Klaipėdos krašto ir jo uosto praradimas kiek atsiliepė ar visai neatsiliepė Lietuvos importui iš Italijos, nes maisto produktai buvo gabenami sausumos keliais. Kiti produktai, tarp jų ir audiniai, verpalai, sudarė tik 8–15 proc. Lietuvos importo per Klaipėdos uostą¹²⁴. Vis dėlto statistiniai duomenys rodo, kad Klaipėdos krašto ir jo uosto praradimas sudavė skaudų smūgį miško medžiagos eksportui į užsienio valstybes, įskaitant Italiją.

Lietuvos ir Italijos ekonominių santykių pabaiga galima laikyti 1939 m. rugsėjį, kai prasidėjo Antrasis pasaulinis karas. Prekyba tarp abiejų valstybių tęsėsi ir toliau, tačiau ją analizuoti sudėtinga dėl statistikos trūkumo ir, apskritai, dėl pakitusios tarptautinės prekybos. Prasidėjus karui, įvairios Europos ir pasaulio valstybės paskelbė apie prekybos varžymus, prie kurių turėjo taikytis ir neutralumą paskelbusios valstybės. Italija, būdama neutrali, bet susidurdama su tam tikrų produktų stygiu, taip pat įtvirtino prekybos suvaržymus. Ji įdiegė leidimų sistemą tam tikroms sąrašo prekėms, draudė iš šalies eksportuoti kai kurias prekes¹²⁵. Lietuva netrukus pasekė kitų šalių pavyzdžiu ir įvedė leidimų sistemą visoms eksporto ir importo prekėms, nepriklausomai nuo to, iš kurios šalies ar

120 P. Žostautaitė, 1990, p. 62–63.

121 D. Cesevičius, 1995, p. 103.

122 Ten pat, p. 109.

123 J. Žukas, 2010, p. 113.

124 P. Žostautaitė, 1990, p. 100–101.

125 R. Polieskis, „Karas ir pasaulinė prekyba“, in: *Tautos ūkis*, 1939, nr. 37, p. 679; „Italija. Išplėsti eksporto draudimai“, in: *Tautos ūkis*, 1939, nr. 40, p. 746.

į kurią šalį jos gabenamos¹²⁶. Dėl tokių varžymų tarptautinė prekyba pasunkėjo. Taip pat sudėtingesnis tapo ir jūrinis susisiekimas, t. y. prekyba jūrų keliais.

6.2. Paskutinis ekonominio bendradarbiavimo etapas

1939 m. sausio–rugpjūčio mėn. Lietuvos ir Italijos prekybą kiekybiškai sunku detalizuoti dėl statistinių duomenų trūkumo. Vis dėlto, palyginus 1938 m. sausio–rugpjūčio mėn. ir 1939 m. tuo pačiu laikotarpiu mainuose dalyvavusių prekių vertes, išryškėja Lietuvos eksporto į Italiją augimo ir Lietuvos importo iš Italijos mažėjimo tendencijos. Lyginant minėtų laikotarpių duomenis, matyti, kad Lietuvos eksporto į Italiją vertė išaugo du su puse karto. Galima teigti, kad kiekybiškai Lietuvos eksportas į Italiją neabejotinai turėjo dar labiau augti, juo labiau, kad pirmaisiais 1939 m. mėnesiais Lietuvoje apskritai buvo jaučiamas visos užsienio prekybos pagyvėjimas¹²⁷. Importo iš Italijos vertė mažėjo nuo 1 687 000 Lt iki 1 297 600 Lt¹²⁸. Aptarti netolygumai atskleidžia teigiamus užsienio prekybos pokyčius Lietuvoje, nes abiejų šalių prekybiniai santykiai darėsi lygia-verčiai, o 1939 m. pirmą pusmetį Lietuva pirmą kartą nuo prekybinės sutarties su Italija pasirašymo turėjo teigiamą prekybos balansą su šia šalimi. 1939 m. prekyba tarp abiejų šalių neabejotinai būtų galėjusi pasiekti rekordines aukštumas per visą Lietuvos ir Italijos ekonominio bendradarbiavimo laikotarpį. Tokią išvadą galima daryti išanalizavus atskirų mėnesių abiejų šalių tarpusavio prekybą: per pirmus tris mėnesius, kol Klaipėda buvo Lietuvos sudėtyje, į Italiją eksportuota už 1 348 300 Lt, tai sudarė beveik visą pirmų aštuonių mėnesių Lietuvos eksporto į Italiją vertę¹²⁹. Taigi galima tik įsivaizduoti, kokių prekybos apimčių galėjo būti pasiekta, jeigu Klaipėda būtų likusi Lietuvos sudėtyje. Klaipėdos celiuliozės fabrikas kone visą pagamintą medžiagą eksportuodavo į kitas šalis. Fabriko netekus, drastiškai sumažėjo ir Lietuvos eksportas į Italiją, nes eksporto pagrindu visą bendradarbiavimo laikotarpį išliko celiuliozė. Spauloje net buvo teigiama, kad celiuliozės eksportas į kitas užsienio valstybes, netekus Klaipėdos krašto, yra neįmanomas¹³⁰. Netekus svarbios eksporto į Italiją medžiagos, ieškota kitų būdų tarpusavio prekybai atkurti, pirmiausia, didinta maisto produktų apyvarta¹³¹. Buvo guodžiamasi, kad šalys, į kurias eksporto apimtys sumažėjo (taip pat ir Italija), privalės prisitaikyti prie pakitusių sąlygų ir bus priverstos iš Lietuvos importuoti kitą produkciją¹³². Minėtina,

126 „Įvestos licencijos visoms importo ir eksporto prekėms“, in: *Tautos ūkis*, 1939, nr. 37, p. 686.

127 V. Kairaitis, „Kaip šiais metais vyksta prekyba su užsieniu“, in: *Tautos ūkis*, 1939, nr. 33–34, p. 631, 633.

128 *Statistikos biuletėnis*, 1939, nr. 9, p. 365.

129 *Statistikos biuletėnis*, 1939, nr. 4, p. 147.

130 R. Valsonokas, „Ūkiniai padariniai, atskyrus Klaipėdos kraštą“, in: *Tautos ūkis*, 1939, nr. 14–15, p. 319.

131 „Plečiami prekybiniai ryšiai su Italija“, in: *Tautos ūkis*, 1939, nr. 19, p. 427.

132 R. Polieskis, „Šių metų Lietuvos užsienio prekybos bruožai“, in: *Tautos ūkis*, 1939, nr. 21, p. 462.

kad Lietuva galėjo pasiūlyti tik žemės ūkio produkciją (antra vertus, jau anksčiau į Italiją buvo eksportuojama nemažai bulvių, 1939 m. pr. susidomėta doobilų ir sėmenų eksportu¹³³). Vis dėlto akivaizdu, kad Lietuvos ir Italijos prekybiniuose santykiuose žūtbutinis Lietuvos persiorientavimas link naujų eksportuojamos produkcijos galimybių negalėjo greitai įvykti, o maisto produkcijos eksporto į Italiją padidinimas nepajėgė atkurti buvusių eksporto apimčių.

Kiek kitokie procesai matyti vertinant importo iš Italijos galimybes. Importas kiekvieną mėnesį augo. Tiesa, augimo tempai buvo daug lėtesni negu 1938 m. tuo pačiu laikotarpiu. Taigi, galima manyti, kad aptartas 1938 m. ir 1939 m. pirmų aštuonių mėnesių Lietuvos importo iš Italijos kritusias vertes lėmė ne tiek importuojamos produkcijos kritusios kainos, kiek Lietuvos siekis suvienodinti prekybos balansą ir bendrojo Lietuvos importo apimčių nedidelis sumažėjimas netekus dalies Lietuvos teritorijos ir sumažėjus gyventojų skaičiui. Šiuo laikotarpiu greičiausiai nepakito ir importuojama produkcija – tai turėjo būti chemijos ir farmacijos, tekstilės produktai¹³⁴. Analizuojant bendrojo Lietuvos importo duomenis, 1939 m. pirmą pusmetį matyti išaugęs medvilninių audinių importas¹³⁵, taip pat medvilnės verpalų ir medvilninių siūlų importo sumažėjimas¹³⁶. Neturėjo sumažėti ir citrinų iš Italijos importas. Šiltųjų kraštų vaisių importas laikytas antraeilium dalyku, kurio būtų galima atsakyti, tačiau citrinos išliko būtinos valstybei, kuri pati jų negalėjo užsiauginti¹³⁷. Tolesnes abiejų šalių prekybos perspektyvas nutraukė Antrasis pasaulinis karas.

Išvados

Nestabili Lietuvos tarptautinė padėtis, nuolatinė karo grėsmė, skirtingas geopolitinis ir geoekonominis svoris tarptautiniuose lygmeniuose, skirtingos ekonominės struktūros XX a. 3 deš. sandūroje lėmė Lietuvos ir Italijos ekonominio bendradarbiavimo pasyvumą ankstyvuju ekonominio bendradarbiavimo etapu. Iššūkius taip pat kėlė nelanksti muitų politika, šalys neturėjo tiesioginio jūrų susisiekimo.

Vienas svarbiausių Lietuvos tarpukario uždavinių – ekonominių santykių su kitomis valstybėmis mezigimas. Galimybė Lietuvai ir Italijai ekonomiškai bendradarbiauti atsirado pripažinus Lietuvą *de jure*. Bendradarbiavimą paskatino ir prie Lietuvos prijungtas Klaipėdos kraštas bei Lietuvoje įvesta sava valiuta, tačiau abiejų šalių prekyba buvo pakankamai ribota. Tik 1925 m. dėl Italijoje kilusio miško ūkio produktų poreikio ir jo perviršio Lietuvoje dvišalė prekyba suaktyvėjo. Vis dėlto Lietuvos vidaus ekonominė krizė ir nelanksti muitų politika stabdė tolesnę prekybinių ryšių plėtotę.

133 „Plečiami prekybiniai santykiai su Italija“, in: *Lietuvos aidas*, 1939 01 26.

134 „Kuriuose kraštuose šiuo metu galime pirkti prekių“, in: *Tautos ūkis*, 1939, nr. 11, p. 257.

135 „Lietuvos užsienio prekyba per pirmąjį pusmetį“, in: *Tautos ūkis*, 1939, nr. 29–30, p. 592.

136 V. Kairaitis, „Kaip šiais metais vyksta prekyba su užsieniu“, in: *Tautos ūkis*, 1939, nr. 33–34, p. 631, 633.

137 V. Mačys, „Dėl maisto produktų importo“, in: *Tautos ūkis*, 1939, nr. 43, p. 792.

Gerėjantys Lietuvos ir Italijos diplomatiniai santykiai, nuolatinės naujų rinkų paieškos, noras plėsti prekybą įvairiomis kryptimis skatino valstybes plėsti prekybą ir ją apibrėžti prekybos sutartimi. Sutartis pasirašyta 1927 m. Ji garantavo didžiausio palankumo principo taikymą abiejų šalių prekyboje. Tai sudarė galimybes padidinti abiejų šalių prekybos apimtis. Lietuvos eksportas į Italiją su tam tikromis išimtimis iki pat 1935 m. turėjo tendenciją didėti, importas iš Italijos taip pat augo, o sutartis leido išvengti varžymų prekyboje. Antra vertus, sutartis ne visiškai atitiko Lietuvos interesus – šalis siekė didinti eksportuojamos produkcijos įvairovę, tačiau ir toliau į Italiją daugiausia buvo eksportuojama celiuliozės. Be to, sutartis Italijai buvo ekonomiškai naudingesnė.

Pasaulinė ekonominė krizė pačioje pradžioje neturėjo ryškesnių pasekmių Lietuvos ir Italijos ekonominiam bendradarbiavimui dėl abiejų valstybių sparčios ekonominės raidos ir augančios gamybos. Tik apie 1931–1932 m. ši krizė įgijo neigiamų padarinių abiejų šalių prekybai, nes krito tarptautinėje prekyboje dalyvaujančių prekių vertė – Lietuvai buvo ypač skaudus miško pramonės produkcijos kainų kritimas. Teigiamų pokyčių abiejų šalių prekyboje pastebima nuo 1933 m. – šiuo laikotarpiu išryškėjo prekybinio balanso suvienodinimo su Italija realios galimybės. Tai turėjo įtvirtinti 1935 m. pasirašyta kompensacinė sutartis. Vis dėlto sutartis galiojo tik keletą mėnesių ir realių pokyčių į abiejų šalių prekybą neįnešė.

Tolesnė Lietuvos ir Italijos ekonominio bendradarbiavimo eiga sutrikdė Tautų Sąjungos pradėtos taikyti ekonominės sankcijos Italijai dėl Etiopijos karo. Prie šių sankcijų prisidėjus Lietuvai ir Italijai sukant autarkinės politikos link, abiejų šalių prekybos apimtys sumažėjo apie 3–4 kartus, o Lietuvos importas iš Italijos buvo žemiausias per visą šių šalių ekonominio bendradarbiavimo tarpukariu laikotarpį.

Tautų Sąjungos taikytoms Italijai sankcijoms nustojus galioti, kilo būtinybė sureguliuoti Lietuvos ir Italijos ekonominius santykius. 1936 m. pasirašytas prekybinis susitarimas, kuriuo įtvirtinta prekybos balanso suvienodinimo būtinybė. Pasaulinės ekonominės konjunktūros atsigavimas, gerėjanti ekonominė ir finansinė Italijos padėtis, Lietuvos prekybos laivyno kūrimas taip pat skatino abiejų šalių prekybą. Vis dėlto realių pokyčių įvyko tik 1939 m. – iki to laiko Lietuvos prekybos balansas buvo neigiamas.

Beveik visą kalbamąjį laikotarpį Lietuvos prekybos su Italija balansas buvo neigiamas. Balansą siekta suvienodinti didinant eksporto apimtis. Tik 1939 m. Lietuvai pavyko pasiekti aktyvų prekybos balansą, kurio siekį įtvirtino 1936 m. prekybinis susitarimas. Abiejų šalių prekybos apyvarta per visą tarpukarį niekada nebuvo pasiekusi daugiau negu 3 proc. bendrosios Lietuvos užsienio prekybos apyvartos, tačiau tolesnes prekybos perspektyvas nutraukė Antrasis pasaulinis karas.

Klaipėdos kraštas per visą tarpukario laikotarpį išliko svarbus miško apdirbimo pramonės centras. Iš čia į užsienio valstybes, įskaitant Italiją, buvo eksportuojama Lietuvos produkcija. Lietuvai netekus Klaipėdos krašto, visiškai nutrūko celiuliozės į Italiją eksportas. Abiejų šalių prekybiniai santykiai nebegalėjo būti atkurti.

Per visą tarpukarį svarbiausia Lietuvos eksporto į Italiją produkcija buvo žaliavos ir pusiau apdoroti produktai, dominavo celiuliozė. 3 deš. eksportas buvo chaotiškas ir kiekvienais metais skyrėsi, nes neturėta dvišalės prekybos sutarties ir iš to kilo įvairių negatyvių padarinių. 4 deš. celiuliozės eksportas, esant tam tikroms išimtims (pasaulinei ekonominei krizei, sankcijoms Italijai), nusistovėjo ties keliais tūkstančiais tonų kasmet. 4 deš. pab. taip pat didėjo žemės ūkio produktų išvežimas, tačiau dėl mažos vertės šis eksportas niekada netapo svarbus.

Lietuvos importas iš Italijos skyrėsi savo apimtimis ir verte: per visą tarpukarį daugiausia importuota maisto produktų, kurių pagrindą sudarė žali vaisiai ir citrinos (nuo 4 deš. pr. žali vaisiai iš importo buvo išstumti). Citrinos Lietuvai buvo svarbi prekė. Atsižvelgiant į vertę, minėtina, kad nuo 3 deš. II pusės daugiausia buvo importuojama gatavų dirbinių, iš jų išskirtinos tekstilės pramonei reikalingos medžiagos: medvilniniai audiniai, medvilniniai ar šilkiniai verpalai ir siūlai. 4 deš. pab. taip pat pamažu augo chemijos produktų importas.

Bibliografija

- Bukelevičiūtė D., 2010 – Dalia Bukelevičiūtė, *Lietuvos ir Čekoslovakijos dvišalių santykių dinamika 1918–1939 metais*, Vilnius, 2010.
- Cesevičius D., 1995 – Domas Cesevičius, *Lietuvos ekonominė politika 1918–1940*, Vilnius, 1995.
- Dailidė P., 1930 – Pranas Dailidė, *Lietuvos sutartys su svetimomis valstybėmis*, t. 1, Kaunas: Užsienio reikalų ministerija, 1930.
- Dailidė P., 1939 – Pranas Dailidė, *Lietuvos sutartys su svetimomis valstybėmis*, t. 2, Kaunas: Užsienio reikalų ministerija, 1939.
- Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*, 1999 – *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*, sudarytojai Aldona Gaigalaitė, Juozas Skirius, Algimantas Kasparavičius, Audronė Veilentienė, Kaunas, 1999.
- Prigioni G., 2015 – Giulio Prigioni, *Lituania Italia fra storia e diplomazia con i documenti diplomatici originali 1919–1939*, Kjetis, 2015.
- Šalčius P., 1998 – Petras Šalčius, *Raštai. Lietuvos prekybos istorija*, sud. V. Lukoševičius, Vilnius, 1998.
- Vaskela G., 1998 – Gediminas Vaskela, *Žemės ūkio reforma Lietuvoje 1919–1940*, Vilnius, 1998.
- Žalys V., 2007 – Žalys Vytautas, *Lietuvos diplomatijos istorija (1925–1940)*, t. 1, Vilnius, 2007.
- Žepkaitė R., 1986 – Regina Žepkaitė, *Lietuva ir didžiosios valstybės 1918–1939 m.*, Kaunas, 1986.
- Žostautaitė P., 1990 – Petronėlė Žostautaitė, *Klaipėda – Lietuvos uostas (1923–1939)*, Vilnius, 1990.
- Žostautaitė P., 1992 – Petronėlė Žostautaitė, *Klaipėdos kraštas 1923–1939*, Vilnius, 1992.
- Žukas J., 2010 – Julius Žukas, *Klaipėdos krašto ekonominė raida XIX a. antrojoje pusėje–XX a. pirmojoje pusėje (1871–1939 m.)*, Klaipėda, 2010.
- Žukas J., 2012 – Julius Žukas, *Klaipėdos pramonės ir verslo istorija*, Klaipėda, 2012.

Priedai**1 lentelė.** Lietuvos ir Italijos eksporto ir importo apimtys 1925–1938 m. (kiekybinis aspektas)**2 lentelė.** Lietuvos ir Italijos eksporto ir importo apimtys 1925–1939 m. (1939 m. sausio–rugpjūčio mėn.) (vertybinis aspektas)**1 lentelė. Lietuvos ir Italijos eksporto ir importo apimtys 1925–1938 m.**
(kiekybinis aspektas)

Metai	Lietuvos eksportas į Italiją (tonomis)	Lietuvos importas iš Italijos (tonomis)
1925	4 694,1	707,5
1926	307,6	678,1
1927	20,2	583,2
1928	426,8	674,8
1929	3,6	824,2
1930	687,3	1 432,4
1931	987,6	1 479,9
1932	1 045,1	1 205,6
1933	3 254,6	1 039,3
1934	3 020,7	2 111,6
1935	7 429,5	626,3
1936	2 270,9	182,1
1937	1 575,4	849,5
1938	10 238,7	1 225,7

Sudaryta remiantis: *Lietuvos užsienio prekyba (1924–1938)*, Kaunas: Centrinis statistikos biuras, 1938; *Statistikos biuletenis (1923–1939)*, Kaunas: Centrinis statistikos biuras.

2 lentelė. Lietuvos ir Italijos eksporto ir importo apimtys 1925–1939 m.
(1939 m. sausio–rugpjūčio mėn.) (vertybinis aspektas)

Metai	Lietuvos eksportas į Italiją (litas)	Lietuvos importas iš Italijos (litas)
1925	2 634 400	1 172 300
1926	203 200	1 507 400
1927	71 800	2 004 600
1928	267 100	4 947 500
1929	15 600	3 262 400
1930	450 500	6 292 000
1931	631 200	6 614 600
1932	674 100	3 920 600

Metai	Lietuvos eksportas į Italiją (litas)	Lietuvos importas iš Italijos (litas)
1933	1 364 700	3 053 600
1934	888 900	2 627 000
1935	1 134 200	1 581 000
1936	327 100	376 400
1937	751 200	1 541 400
1938	1 709 000	2 574 600
1939	1 473 300	1 297 600

Sudaryta remiantis: *Lietuvos užsienio prekyba (1924–1938)*, Kaunas: Centrinis statistikos biuras, 1938; *Statistikos biuletėnis (1923–1939)*, Kaunas: Centrinis statistikos biuras.